

Η ΠΛΑΤΕΙΑ,
ΧΩΡΟΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΔΥΣΗΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΩΝ

Αλεξία Β. Φιλίππου¹
Ελένη Ν. Μητάκου²

1. Αρχιτέκτων Μηχανικός ΑΠΘ, MSc ΕΜΠ, email. alexiafilippou@yahoo.com
2. Υποψήφια Διδάκτορας, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΕΜΠ, email. elenimitakou@yahoo.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Κωνσταντινούπολη 2013. Η πρόθεση της κυβέρνησης να κόψει ένα σύνολο δένδρων σε μία εξέχουσας σημασίας πλατεία με σκοπό τη δημιουργία ενός ακόμη εμπορικού κέντρου έχει ως αποτέλεσμα τις έντονες αντιδράσεις των πολιτών. Πέρα από όποιες απλοϊκές και συνωμοσιολογικές αναγνώσεις, η κλιμακούμενη διαμαρτυρία πηγάζει από την αγανάκτηση του πλήθους για την γενικότερη ακολουθούμενη πολιτική και την καταπάτηση θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ο χώρος της πλατείας αναδεικνύεται σε ένα σμα αλλά και φορέα (υποδοχέα) της αστικής οργής και της βίαιης προσπάθειας εξόντωσής της. Αναδεικνύεται η ύπαρξη μίας ισχυρής δράσης που εγείρει μία ακόμη πιο ισχυρή αντίδραση. Η αυθόρμητη διαμόρφωση κοινωνικής συμπεριφοράς του ατόμου ως μέλους ενός συνόλου, με την συνάθροιση στο δημόσιο χώρο σε μία προσπάθεια προάσπισης ατομικών και κοινωνικών ελευθεριών βρίσκει απέναντί της μία συντονισμένη επιχείρηση καταστροφής του “κοινωνικού ατόμου” και νοηματοδότησης του δημόσιου χώρου ως επικίνδυνου και παραβατικού.

Η σημασία της επένδυσης της εμπειρίας του χώρου της πλατείας με το συμβολικό νόημα της συλλογικότητας έγκειται στη συνειδητοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρει για κλιμάκωση από απλή αντίδραση σε διατύπωση και οικοδόμηση πραγματικών εναλλακτικών. Η κινητοποίηση μετατρέπεται σε συμβολική παράσταση συμπάραστασης καθώς τελικά όλες οι πλατείες – πάρκα αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο επαναδιαπραγμάτευσης της ταυτότητας και του δημόσιου χαρακτήρα τους.

Λέξεις Κλειδιά: Δημόσιος χώρος, πλατεία, ταυτότητα, σύγκρουση

Σχήμα 1, 2. Διαδηλωτές σε Βερολίνο (πηγή: <http://www.demotix.com/news/>)

Σχήμα 3, 4. Διαδηλωτές σε Παρίσι (πηγή: <http://wittymisfitsinc.wordpress.com>)

Σχήμα 5, 6. Διαδηλωτές σε Θεσσαλονίκη και Λονδίνο (πηγή: <http://disorderisti.blogspot.gr/>, <http://www.todayszaman.com>)

1. ΤΟ “ΣΥΜΒΑΝ”

Κωνσταντινούπολη, Μάιος 2013. Η επιχείρηση καταστολής της αστυνομίας εναντίον διαδηλωτών που διαμαρτύρονται για τη σχεδιαζόμενη ανάπλαση του πάρκου Γκεζί, στην πλατεία Ταξίμ, οδηγεί σε ένα ανεξέλεγκτο ξέσπασμα βίας, που γρήγορα επεκτείνεται σε πολλές πόλεις της χώρας. Τα σχέδια της κυβέρνησης για εκτεταμένες επεμβάσεις σε πλήθος χώρων της πρωτεύουσας, με επίκεντρο την πλατεία Ταξίμ και τη δημιουργία ενός νέου εμπορικού κέντρου, βρίσκουν αντίθετους τους κατοίκους της πόλης. Η αρχή έχει γίνει. Οι αρχικές πολύωρες συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, εξελίσσονται σε μαζικές αντικυβερνητικές διαδηλώσεις. Για τρεις περίπου εβδομάδες μεγάλο μέρος της συνοικίας Beyoğlu μετατρέπεται σε πεδίο μάχης.

Η κλιμακούμενη διαμαρτυρία πηγάζει ουσιαστικά από την αγανάκτηση του πλήθους για την γενικότερη ακολουθούμενη πολιτική και την καταπάτηση θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η διεκδίκηση ενός πάρκου μετατρέπεται συμβολικά σε ένα κίνημα εναντίωσης στην πολιτική ασυδοσία και την τρομοκρατία του κυβερνώντος κόμματος.

Η κατάληψη του πάρκου Γκεζί, ακολουθείται από την κατάληψη πλήθους άλλων δημόσιων πλατειών και πάρκων στην Κωνσταντινούπολη αλλά και αλλού. Το αποτέλεσμα είναι ένα γενικευμένο κίνημα διεκδίκησης του δημόσιου χώρου, με καταλήψεις σημαντικού αριθμού δημόσιων χώρων, στους οποίους αναπτύσσεται μία ιδιότυπη αυτοοργάνωση. Η νέα διοίκηση των πάρκων αποκτά οργανωμένη δομή περιλαμβάνοντας πλατφόρμα επικοινωνίας, κοινωνική ομάδα συντονισμού των μέσων ενημέρωσης, συντονιστή, δημοσιογράφο και ομάδες εργασίας. Εμφανίζονται δομημένα φόρουμ που οργανώνουν και συντονίζουν τη δράση των διαδηλωτών σε μία προσπάθεια εφαρμογής χαρακτηριστικών άμεσης δημοκρατίας. Η κοινωνική αυτονομία επιτάσσει τη διαρκή κοινωνική αυτοθέσμιση και στηρίζεται στον πειραματισμό ως προς τις μορφές οργάνωσης και στην ευελιξία των οργανωτικών δομών, ώστε αυτές να εξελίσσονται μέσα στον χρόνο σε διαρκή αλληλεπίδραση με τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς. *Η αυτοθέσμιση δεν είναι κατάσταση, είναι μία διαδικασία που εκφράζεται σαν δραστηριότητα μεταβολής των «βασικών», «καταστατικών», «συνταγματικών» νόμων (της πολιτείας δηλαδή) και άλλων θεσμών, όχι όλων συλλήβδην και ταυτόχρονα, αλλά σταδιακά, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις περιστάσεις* (Καστοριάδης, 1999, σελ. 22).

Παρ όλη την εξάπλωση και τη διεύρυνση (χωρική και χρονική) των διαδηλώσεων, καταλήψεων και εκδηλώσεων, η ουσία κάθε διαλόγου βρίσκεται στον ίδιο τον κόσμο που συμμετείχε. Το πλήθος, οι διαδηλωτές, διεκδικούν έναν κοινό στόχο. Δεν πρόκειται για ένα σύνολο κοινών, παρόμοιων ταυτοτήτων, δεν πρόκειται για ένα νέο πολιτικό κίνημα, αλλά για μία συνειδητή σύζευξη διαφορετικών μονάδων μπροστά στη διεκδίκηση ενός κοινού στόχου. *Δεν αποτελούμε μία πολιτική δύναμη. Θέλουμε απλά να μας σέβονται ως ανθρώπους* (Bedir, 2013).

Μια προβληματική αναπτύσσεται σε σχέση με δύο βασικά ερωτήματα που γεννιούνται, ποια είναι τα χαρακτηριστικά αυτού του πλήθους και πως καθορίζουν τις διεκδικήσεις του, ενώ το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην έννοια και τη λειτουργία της πλατείας, ως δημόσιου χώρου, που λειτουργεί ταυτόχρονα ως χωρικό φίλτρο αλλά και ως τόπος έκφρασης συλλογικών διεκδικήσεων.

2. ΤΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

Επιχειρώντας τον προσδιορισμό του *υποκειμένου-διαδηλωτή*, γίνεται φανερή μία συντονισμένη επικοινωνιακή προσπάθεια αποδόμησης της ύπαρξής του ως πολιτικού υποκειμένου.

Η κυρίαρχη ιδιότητα του ατόμου ως πολίτη του κράτους, καλύπτεται επιμελώς πίσω από χαρακτηριστικά που προβάλλουν ισχυρά ανάλογα με την εκάστοτε περίσταση, με σκοπό να αποπροσανατολίσουν και να διασπάσουν την έννοια του πλήθους που διεκδικεί. Επί μέρους στοιχεία ομάδων αναδεικνύονται στο λόγο των κυρίαρχων Μ.Μ.Ε ως πιο ισχυρά από την προσπάθεια του λαού να ελέγξει και να επηρεάσει αποφάσεις που τον αφορούν. Η προσπάθεια αποσπασματοποίησης του πλήθους, επιτυγχάνεται με την αναγωγή του σε ομάδες επί μέρους ταυτοτήτων, με κοινά ηλικιακά, εθνολογικά, επαγγελματικά, οικονομικά, θρησκευτικά, ιδεολογικά κ.α. χαρακτηριστικά. Νεαροί, μετανάστες, καθηγητές, αναρχικά στοιχεία, κ.α. αποτελούν τους εκάστοτε διαδηλωτές, και όχι ένα πλήθος πολιτών που διεκδικεί με πολιτική βούληση.

Μέσω των κύριων εκφραστών και υποστηρικτών του ισχύοντος πολιτικού συστήματος, η έννοια του πολίτη χάνει την ουσία της, αποδομείται, και μετατρέπεται σε μία μορφή που μεταλλάσσεται ανάλογα με τις συνθήκες. *Η άρνηση του δημόσιου χώρου δεν απέχει παρά ένα βήμα από αυτήν την αντίληψη αφού, μετατρέποντας την έννοια του πολίτη σε σχετική, καταργεί την έννοια του κοινού συμφέροντος και το νόημα της πολιτικής* (Καραπιδάκης, 2005).

Ο λόγος που αρθρώνεται από τα Μ.Μ.Ε. εμφανίζεται σε μεγάλο βαθμό αφ' ενός έντονα επικεντρωμένος σε μία προσπάθεια αποθεωτικής προβολής μιας εξατομικευτικής συμπεριφοράς, αφ' ετέρου πολλαπλά αποτρεπτικός προς κάθε προσπάθεια μόρφωσης συλλογικών αναφορών και συμπεριφορών. Επιχειρεί με ποικίλους τρόπους να προβάλει μια εικονική κανονικότητα που θα αποκρύπτει την κλιμάκωση των αθροιζόμενων κοινωνικών προβλημάτων. Η επιμονή στην προβολή ενός *ατομικιστικού καταναλωτικού ηδονισμού* αποσκοπεί στην περαιτέρω ταύτιση της δημοκρατίας με το *βασιλείο του νάρκισσου καταναλωτή* (Ρανσιέρ, 2008, σελ. 45). Η επιλογή της προσθήκης στην πλατεία Ταξίμ ενός ακόμη εμπορικού κέντρου δε μπορεί να ειπωθεί ως τυχαία. Η παράδοση του δημόσιου ελεύθερου χώρου προς μέγιστη οικονομική εκμετάλλευση, (βλέπε και περίπτωση Mall στην Αθήνα), άρρηκτα συνδυαζόμενη με την προβολή συγκεκριμένων πρότυπων συμπεριφοράς συντελεί καίρια στην απρόσκοπτη λειτουργία της καταναλωτικής κοινωνίας, αποπροσανατολίζοντας από κάθε προσπάθεια δημόσιου διαλόγου και ελεύθερης ανταλλαγής ιδεών.

Ταυτόχρονα, ιδιαίτερα λόγω της οικονομικής κρίσης, αναπτύσσεται μία αμφιλεγόμενη επιχειρηματολογία με σκοπό την αναχαίτιση οποιασδήποτε προσπάθειας συλλογικής δράσης. Ένας λόγος ισοπεδωτικός ως προς την ανάλυση πολιτικής σκέψης, που αγωνίζεται να αποτρέψει κάθε πολίτη από τη συμμετοχή στα κοινά, παρουσιάζοντας με τη συνεχή προβολή αλληπάλληλων επεισοδίων βίας το δημόσιο χώρο ως επικίνδυνο. Τόσο σε προσπάθειες αντίδρασης σε αποφάσεις που πλήττουν δικαιώματα και κεκτημένα πολιτών, όπου η δημοσιογραφική κάλυψη επικεντρώνεται σε επεισόδια βίας μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομίας, όσο και με την προβολή μεμονωμένων επεισοδίων βίας που αποσκοπούν στη δημιουργία μιας ψυχολογίας που θα περιορίσει κάθε πολίτη στο σπίτι του. Οι αλληπάλληλες μαζικές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας στο κέντρο της Αθήνας υποβαθμίζονται συστηματικά πίσω από απρόσωπα επεισόδια βίας, βανδαλισμούς και διαπληκτισμούς της αστυνομίας με ομάδες αντι-εξουσιαστών. Ο κοινός αγώνας χιλιάδων ανθρώπων παρερμηνεύεται συνειδητά ως αντίδραση μίας ομάδας ανομίας που πρέπει να περιοριστεί. Χαρακτηριστική είναι επίσης η προσπάθεια των κεντρικών δελτίων ειδήσεων να καλλιεργήσουν κλίμα φόβου και μίσους προς συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες (μετανάστες κ.α.) καταδεικνύοντάς τες ως υπαίτιες των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων, σε μία προσπάθεια αποπροσανατολισμού από την πραγματική αλληλουχία αιτίου και αιτιατού της οικονομικής κρίσης.

Οι άνθρωποι που, παρά την προσπάθεια επικοινωνιακής καταστολής, συγκροτούν ένα δυναμικό πλήθος που βγαίνει στο δρόμο και διαμαρτύρεται, δεν έχουν απαραίτητα κοινά

ταξικά, οικονομικά, επαγγελματικά ή μορφωτικά χαρακτηριστικά. Το στοιχείο που τους ενώνει είναι το αίσθημα της αδικίας που συναντούν με ραγδαία κλιμακούμενη ένταση απέναντί τους τα τελευταία χρόνια. Ένα αίσθημα του «μη παρέκει» που αναγκάζει όλο και περισσότερους να αντιδράσουν, αναζητώντας τη θέση τους στις συλλογικότητες που αναδύονται μέσα από τις ραγδαία μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες. Η αγανάκτηση και η αμφισβήτηση προς την εφαρμοζόμενη πολιτική οδηγούν στη συγκρότηση των *πολιτικών υποκειμενικοτήτων* που περιγράφει ο Rancière. Τα πολιτικά αυτά υποκείμενα διαμορφώνονται μέσα σε συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις (Rancière, 2001). Η ίδια η ουσία της πολιτικής κατά τον Rancière είναι συγκρουσιακής φύσης, είναι το αντίθετο της συναίνεσης. Άτομα που δε συμμετείχαν ενεργά στα κοινά, υπό τις παρούσες συνθήκες εξεγείρονται, επανα-ενεργοποιούνται πολιτικά και επιζητούν την ένταξή τους μέσα σε πεδία σύγκρουσης και αντίδρασης.

Η διαδικασία της διαμόρφωσης των νέων συλλογικοτήτων δε χρησιμοποιεί μία a priori γνωστή ακολουθία σημείων, αλλά εφευρίσκεται και προσδιορίζεται κατά τη δημιουργία της. Η σύζευξη των πολλαπλών ταυτοτήτων καθώς και το χωρικό αποτύπωμα αυτής της διαμορφούμενης κοινωνικής διεργασίας συνιστούν μία διαδικασία εν εξελίξει, ανοιχτή στο χρόνο.

Οι Hardt και Negri (Hardt, Negri, 2009) μιλούν για μια αναδυόμενη συλλογική νοημοσύνη του πλήθους και θεωρούν ότι η κατασκευή του πλήθους είναι μια διαδικασία που δεν εξαλείφει τις διαφορές αλλά εγκαθιστά κοινό έδαφος ανάμεσα σε μοναδικότητες. Ο Rancière επιμένει στην έννοια της αυτοχειραφέτισης, στη δυνατότητα των καταπιεσμένων να είναι οι ίδιοι τα υποκείμενα της απελευθέρωσής τους (Rancière, 2008, σελ. 150), καθώς θεωρεί ότι η συλλογική νοημοσύνη που παράγεται από ένα σύστημα κυριαρχίας ουδέποτε είναι κάτι άλλο από τη νοημοσύνη του συστήματος (Rancière, 2008, σελ. 133).

Μια αξιοσημείωτη παράμετρος του κινήματος των πλατειών αποτελεί το γεγονός ότι οργανώνεται χωρίς να υπάρχει κάποια σαφής κομματική σφραγίδα που να διεκδικεί το ρόλο του οργανωτή. Αποτελεί ένα κάλεσμα που απευθύνεται προς όλους, ένα κίνημα που ανήκει σε όλο τον κόσμο που συμμετέχει, μία προσπάθεια ενεργοποίησης του κόσμου απέναντι στην κοινωνική απάθεια. Ο τρόπος με τον οποίο οικοδομούνται οι νέες συλλογικές μορφές, η διέξοδος που θα μπορέσουν να προσφέρουν και ο δρόμος που θα ακολουθήσουν στη συνέχεια είναι κάτι που θα μπορέσουμε να παρακολουθήσουμε παράλληλα με την πορεία θα ακολουθήσουν.

3. Ο ΤΟΠΟΣ

Ο Γιούργκεν Χάμπερμας¹ σημειώνει πως τα τρία συστατικά στοιχεία κάθε δημοκρατικού συστήματος είναι ο λαός ως φορέας της πολιτικής βούλησης, το κράτος ως οργανισμός που δίνει στους πολίτες τη δυνατότητα να δρουν συλλογικά, και η νόμιμα συγκροτημένη κοινότητα των πολιτών ως εθελοντική ένωση ελεύθερων και ίσων ατόμων.

Η μαζική προσέλευση του κόσμου στις πλατείες στα διάφορα μέρη του κόσμου φέρει χαρακτηριστικά μιας αυθόρμητα δημοκρατικής αναζήτησης. Πάνω στην αγανάκτηση και την οργή της κοινής αντίδρασης εφευρίσκεται ο κοινός τόπος, αποκτάει η κοινωνική δράση τη χωρική της διάσταση. Το πλήθος, ως άθροισμα πολλαπλών μοναδικοτήτων, εφευρίσκει νέους τρόπους επικοινωνίας και συγκροτείται σε ένα ενιαίο σώμα, διεκδικώντας ταυτόχρονα να ορίσει τον κοινό χώρο δράσης του. Όπως σημειώνει ο

¹ Σε ομιλία του, στο πλαίσιο του 23ου Παγκόσμιου Συνεδρίου Φιλοσοφίας που πραγματοποιήθηκε στο αμφιθέατρο της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, στις 6.8.2013

Κωτσάκης, «ο κοινός χώρος στη δυναμική του είναι ο χώρος διασφάλισης της ελευθερίας του προσώπου, ο χώρος όλων που διασφαλίζει τον προσωπικό χώρο, τον χώρο ελευθερίας του καθενός. Η θεμελιώδης αρχή της δυναμικής αυτής είναι ότι η ελευθερία του προσώπου προϋποθέτει τη συλλογικότητα. Εξ ου και το ότι, στη σημερινή κοινωνία, ο κοινός χώρος είναι η μετασχηματιζόμενη ενότητα του συλλογικού χώρου και του χώρου των πολιτών» (Κωτσάκης, 2013).

Η πλατεία αποτελεί κατεξοχήν δημόσιο χώρο όπου πραγματοποιείται όσμωση των διαφορετικών ταυτοτήτων που συγκροτούν την πόλη. Πεδίο διάδρασης της ετερότητας, ανταλλαγής ιδεών, έκφρασης απόψεων, θέασης εικόνων διαφορετικών ανθρώπων, πολιτισμικών στοιχείων και συμπεριφορών, λειτουργεί ως χωρικό φίλτρο των διαφορετικών ταυτοτήτων.

Ο χώρος της πλατείας αναδεικνύεται σε έναυσμα (όπως στην περίπτωση την πλατείας Ταξίμ, όπου ο χώρος της πλατείας αποτέλεσε ταυτόχρονα αφορμή και πραγματικό τόπο έκφρασης διαμαρτυρίας) αλλά και φορέα - υποδοχέα της αστικής οργής καθώς και της αντιστικτικά ταυτόχρονης βίαιης προσπάθειας εξόντωσής της. Από την εκκλησία του Δήμου της αρχαίας Αθήνας όπου η παρουσία των πολιτών όχι απλά παροτρυνόταν, αλλά ήταν υποχρεωτική, οδηγούμαστε στην εκ διαμέτρου αντίθετη συνθήκη της καταστολής των συναθροίσεων σε δημόσιους χώρους.

Παραφράζοντας την έκφραση των Hardt και Negri ότι «η μητρόπολη μπορεί να ειπωθεί ως το εργοστάσιο για την παραγωγή των κοινών» (Hardt, Negri, 2009), οι τρόποι κοινωνικής συμπεριφοράς που συναντούμε στα κινήματα των πλατειών τις καθιστούν σύγχρονους τύπους παραγωγής των κοινών. Η αυθόρμητη αλληλεγγύη του πλήθους στις διαμορφούμενες ανάγκες κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων, η επανεφεύρεση τρόπων επικοινωνίας και δράσης κατά τη διάρκεια παραμονής στις πλατείες, αποτελούν διαδικασίες που δεν έχουν άμεσο προηγούμενο, και μπορούν να ειπωθούν ως μορφές υπέρβασης των πρότερα παγιωμένων κοινωνικών σχέσεων. Οι διαδηλωτές αυτό-οργανώνονται συγκροτώντας ομάδες που καλύπτουν ένα εύρος αναγκών, όπως περιφρούρηση του χώρου, οργάνωση διαδικτυακής επικοινωνίας και ενημέρωσης, σταθμό πρώτων βοηθειών, καθαριότητα κ.α. Οι ομάδες οργανώνονται με βασικό λεξιλόγιο την αλληλεγγύη και τον αυτοσχεδιασμό, με χαρακτηριστική απουσία κάποιας οργανωτικής ιεραρχίας. Στον κοινό τόπο που επινοείται σε αυτή την επαναδιαπραγμάτευση του δημόσιου χώρου αναδεικνύονται σχέσεις μεταξύ των ατόμων που θυμίζουν τη θέση του Rancière ότι η ισότητα αποτελεί αφετηρία και όχι κατάληξη στο αίτημα για κοινωνική χειραφέτηση (Rancière, 2008α).

Ένα ενδιαφέρον σημείο προς ανάλυση είναι ο ρόλος των τεχνολογιών της πληροφορίας στη διάχυση της πραγματοποιούμενης προσπάθειας που συντελεί στην αξιοσημείωτη διεύρυνσή της. Στην εποχή της επιδιωκόμενης εξατομίκευσης κάθε πτυχής του ατομικού βίου, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μετατρέπονται σε εργαλείο που βοηθάει αποφασιστικά τόσο στη διάδοση πληροφοριών για τις δράσεις των κινημάτων των πλατειών, την οργάνωση και το συντονισμό των κινήσεων, όσο και στον εντοπισμό εν δυνάμει νέων ταυτοτήτων που θα προστεθούν στην ετερόκλητη συλλογικότητα.

Σε μία περίοδο κατά την οποία η τεχνολογία και η διαχείριση της πληροφορίας ωθούν σε μία ιδιότυπη των σχέσεων των κοινωνικών υποκειμένων και ευνοούν την εξατομίκευση, οι νέοι συλλογικοί τόποι ανάγονται σε βασικό παράγοντα κοινωνικοποίησης.

Σε μία παράξενη ανατροπή της άποψης που θέλει τα μέσα επικοινωνίας να «απεδαφοποιούν», η «επανεδαφοποίηση» συμβαίνει με την ενεργό μεσολάβηση εκείνων ακριβώς των τεχνολογιών επικοινωνίας που θεωρούνται απεδαφοποιητικές (Σταυρίδης 2001).

Η ανάδυση κοινωνικών συλλογικοτήτων που παρατηρήσαμε να συμβαίνει ταυτόχρονα σε πολλά μέρη του κόσμου, θέτει πολλαπλά ερωτήματα που διερευνούν τη δυνατότητα συγκρότησης νέων τόπων μέσα από νέες διαμορφούμενες συλλογικές εμπειρίες. Η συντελούμενη κοινωνική διεργασία μοιάζει να αποτελεί μία προσπάθεια διερεύνησης των συστατικών και μεθόδων δημιουργίας ενός άλλου, νέου κόσμου. Συνιστά μία απόπειρα βίαιης διάρρηξης των ορίων και οριοθετήσεων του ισχύοντος οικονομικο-πολιτικού συστήματος, χρησιμοποιώντας ωστόσο σαν εργαλεία ειρηνικά μέσα.

Το αίτημα για κοινωνική δικαιοσύνη μοιάζει να τροφοδοτεί το πολύμορφο πλήθος που συντίθεται χωρίς τη μεσολάβηση κάποιας κατευθυντήριας αρχής, με χαρακτηριστική απουσία κομματικών ταυτοτήτων, δηλώνοντας ακριβώς την άρνηση και αποστροφή του προς το σημερινό πολιτικό σύστημα και την αγωνία για την οικοδόμηση ενός διαφορετικού, καλύτερου μέλλοντος.

Ο δημόσιος χώρος αναδεικνύεται σε καταλυτικό πεδίο διεκδίκησης του νέου κοινού τόπου, πεδίο στο οποίο οι συλλογικότητες των πολιτών αναζητούν μέσα από πρωτόγνωρες κοινωνικές διεργασίες τη μετάβαση σε ένα νέο κόσμο.

4. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καραπιδάκης Ν., Ε, 2005. «Ευρωπαϊκή Ένωση και μεταδημοκρατία», Available from: http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_columns_2_14/08/2005_153480 [Accessed 27 September 2013].

Καστοριάδης Κ., 1986. *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, Εκδ. Ύψιλον/ Βιβλία.

Κωτσάκης Δ., 2013. «Η έννοια του κοινού: κοινωνικός χώρος και τρόπος επικοινωνίας» Available from: <http://www.opengr.net/MEDIE1/dimosioxoros.htm> [Accessed 27 September 2013].

Σταυρίδης Στ., 2011. «Στις πλατείες : επινοώντας ξανά το κοινό, ανιχνεύοντας ξανά δρόμους προς τη συλλογική χειραφέτιση», στο Χρήστος Γιοβανόπουλος, Δημήτρης Μητρόπουλος (επιμ.) *Δημοκρατία Under Construction Από τους δρόμους στις πλατείες, Εμπειρίες-αναλύσεις-ντοκουμέντα*, Αθήνα, Α/συνέχεια: 169-183.

Ρανσιέρ Ζ., 2008. *Μίσος για τη δημοκρατία*, Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο

Ρανσιέρ Ζ., 2008α. *Ο αδαής δάσκαλος. Πέντε μαθήματα πνευματικής χειραφέτισης*, Αθήνα, Εκδόσεις Νήσος.

Bedir M., 2013. «Neighborhood Forums as Mediums of Direct Democracy in Istanbul», Available from: <http://failedarchitecture.com/2013/08/neighbourhood-forums-as-mediums-of-direct-democracy-in-istanbul/#ixzz2ftjmiUXC> [Accessed 27 September 2013].

Hardt M., Negri A., 2009. *Commonwealth*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Rancière J., 2001. «Ten Theses on Politics», *Theory and Event*, Volume 5, Issue 3.

Rancière J., 2010. *Dissensus, on politics and aesthetics*, Continuum International Publishing Group, London, New York.

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ, ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Σοφία Χατζηκοκόλη¹, Άγης Αναστασιάδης²

¹τ. Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, sxcocoli@plandevl.auth.gr

²Καθηγητής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, aghis@arch.auth.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σύμφωνα με τις επιλογές της κυβερνητικής πολιτικής, η σύγχρονη λεγόμενη οικονομική κρίση γίνεται προσπάθεια να αντιμετωπιστεί με σπασμωδικές γενικές περικοπές και συγχωνεύσεις, που χαρακτηρίζονται ως ‘μεταρρυθμίσεις’, με κύριο στόχο τον άμεσο και δραστικό περιορισμό των δαπανών. Μια από τις προσπάθειες αυτές σχετίζεται με τον ευαίσθητο τομέα της υγείας και αφορά στην ‘υγειονομική μεταρρύθμιση’. Στο επίπεδο των δημόσιων υγειονομικών υποδομών η ‘μεταρρύθμιση’ αυτή αναφέρεται στη συγχώνευση διοικητικών δομών νοσοκομείων και στον περιορισμό των νοσοκομειακών κλινών ανά υγειονομική περιφέρεια (ΔΥΠε).

Παρά τις εξαγγελίες ότι οι βασικές αρχές της μεταρρύθμισης αυτής είναι η αποτελεσματική και ισότιμη κάλυψη της πρόσβασης σε ολοκληρωμένες και ποιοτικές υπηρεσίες υγείας προς τον πολίτη/ασθενή με στόχο τη μείωση των ανισοτήτων, η παρούσα κυβερνητική πολιτική, εκ των αποτελεσμάτων της, δεν φαίνεται να υπηρετεί τους εξαγγελθέντες στόχους και την περιφερειακή σύγκλιση. Αντίθετα η πολιτική της υγειονομικής μεταρρύθμισης, με βιαστικές προσπάθειες οριζόντιων δραστικών περικοπών, που επηρεάζουν περισσότερο τα αδύναμα οικονομικά στρώματα της Ελληνικής κοινωνίας, φαίνεται να ενδιαφέρεται μόνο για περικοπή δαπανών με κάθε θυσία. Ως αποτέλεσμα παρουσιάζεται η περαιτέρω πτώση του δείκτη νοσοκομειακών κλινών/1000κατοίκους και η ενίσχυση των ήδη μεγάλων ανισοτήτων στον τομέα της κατανομής νοσοκομειακών κλινών στις υγειονομικές περιφέρειες. Η εικόνα αυτή φαίνεται να επιδεινώνεται ακόμη περισσότερο με την ‘ιδιωτικοποίηση’ μέρους των κλινών αυτών.

Συμπερασματικά, παρατηρείται η ανυπαρξία ενός ευρύτερου στρατηγικού σχεδίου περιφερειακής ανάπτυξης στον τομέα της υγείας, με αποτέλεσμα η ‘υγειονομική μεταρρύθμιση’ να έχει αρνητικά αποτελέσματα σχετικά με την ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας, εντείνοντας τις υπάρχουσες περιφερειακές ανισότητες, αντί να τις εξομαλύνει, σε αντίθεση με τις αρχικά δηλωμένες προθέσεις της.

Λέξεις κλειδιά: Ελλάδα, κρίση, υγειονομική μεταρρύθμιση, περιφερειακές ανισότητες

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αναφέρεται ότι βρισκόμαστε σε εποχή που χαρακτηρίζεται από τη *‘...βαθύτερη παγκόσμια οικονομική κρίση εδώ και γενιές’* (Schwab, 2009). Η λεγόμενη χρηματοπιστωτική κρίση που παρουσιάστηκε αρχικά στις Ηνωμένες Πολιτείες και στο Ηνωμένο Βασίλειο γρήγορα μετατράπηκε στη μεγαλύτερη παγκόσμια ύφεση των τελευταίων δεκαετιών και επηρέασε την πραγματική οικονομία χωρών σε όλο τον κόσμο. Η κεντρική φιλοδοξία και επιδίωξη των δυνάμεων της παγκοσμιοποίησης τα προηγούμενα χρόνια για αλληλεξάρτηση ανάμεσα στις οικονομίες κρατών, παρουσιάζεται να μετέτρεψε αυτή την οικονομική ύφεση σε παγκόσμια οικονομική κρίση.

Η Ελλάδα μετά από μια οικονομική άνθηση στην αρχή της δεκαετίας του 2000, εισήλθε σε ύφεση το 2009. Το γεγονός αυτό επήλθε ως αποτέλεσμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και των αυστηρότερων όρων δανεισμού. Η κρίση άρχισε να εξαπλώνεται σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής και της παραγωγικής διαδικασίας (Χατζηκοκόλη 2012α, β, γ).

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και οι κυβερνήσεις της Ευρωζώνης, το Μάιο του 2010, προμήθευσαν την Ελλάδα με δάνεια έκτακτης ανάγκης, έτσι ώστε η χώρα να μπορεί να αποπληρώνει το χρέος της προς τους πιστωτές. Σε αντάλλαγμα, η κυβέρνηση της Ελλάδος ανακοίνωσε περικοπές δαπανών και αυξήσεις φόρων σε διάστημα τριών ετών, που προστέθηκαν στα μέτρα λιτότητας που είχαν ήδη ληφθεί κάτω από έντονη πίεση της ΕΕ και των συντελεστών των διεθνών αγορών. Έτσι, η κυβέρνηση υιοθέτησε ένα πρόγραμμα που περιελάμβανε τη μείωση των κρατικών δαπανών, τη μείωση του μεγέθους του δημόσιου τομέα, τη μείωση της φοροδιαφυγής, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μέσω διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας, τον εξορθολογισμό του συνταξιοδοτικού συστήματος και τη μεταρρύθμιση του Εθνικού Συστήματος Υγείας (ΕΣΥ) (Hellenic Republic Ministry of Finance, 2010).

2. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΥΓΕΙΑ

Η οικονομική κρίση παρουσιάζεται από σημαντικό αριθμό μελετών ως υπεύθυνη για την υποβάθμιση της υγείας του πληθυσμού. Ιδιαίτερα η φτώχεια, ως αποτέλεσμα της οικονομικής ύφεσης, φαίνεται να σχετίζεται με την εμφάνιση διαφόρων ασθενειών από τη στιγμή που ο πληθυσμός αναγκάζεται να ζει σε υποβαθμισμένο περιβάλλον, να διατρέφεται ανεπαρκώς και ανθυγιεινά και να αναγκάζεται να εργάζεται με χαμηλό μισθό, χωρίς ασφάλιση, σε ανθυγιεινό και επικίνδυνο περιβάλλον. Παράλληλα η ανεργία και η φτώχεια καταλήγουν να αυξάνουν τις ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών, να γεννούν ακραίες συμπεριφορές και αντιδράσεις, να ενισχύουν ακραίες ιδεολογικές θέσεις και το ρατσισμό, ενώ ότι έχει σχέση με το ‘δημόσιο’, χώρο ή υπηρεσίες, παρουσιάζεται να υποβαθμίζεται ακόμη περισσότερο (Mackenbach, 2005, Wagstaff, 2002).

Η Ελλάδα επηρεάστηκε από την παρούσα οικονομική κρίση περισσότερο από κάθε άλλη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μελέτες δείχνουν τις επιπτώσεις της συνεχιζόμενης οικονομικής αυτής κρίσης στην κατάσταση της γενικής υγείας του πληθυσμού. Καταγράφεται μια γενική αύξηση των εισαγωγών στα δημόσια νοσοκομεία της τάξης του 24% το 2010 σε σχέση με τις εισαγωγές του 2009. Παρατηρείται μια ταυτόχρονη αύξηση των μεταδιδόμενων μολυσματικών νοσημάτων (πχ. αύξηση των ασθενών με HIV κατά

52% ανάμεσα στο 2010 και 2011) και αύξηση της βίας και της εγκληματικότητας καθώς τα ποσοστά ανθρωποκτονιών και ληστειών σχεδόν διπλασιάστηκαν ανάμεσα στο 2007 και 2009. Παράλληλα αναφέρεται μια δραματική αύξηση στις αυτοκτονίες της τάξης του 17% το 2009 σε σχέση με εκείνες του 2007, μια αύξησή τους κατά 25% το 2010 σε σχέση με εκείνες του 2009 ενώ υπολογίζεται μια κατακόρυφη αύξηση της τάξης του 40% στο πρώτο μισό του 2011 σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2010. Σημαντικός παράγοντας των αυξήσεων αυτών υπολογίζεται ότι είναι η επιβάρυνση της ψυχολογικής υγείας από τα οικονομικά και κοινωνικά αδιέξοδα σχετικά με την αδυναμία διαχείρισης προσωπικών οφειλών (Kentikelenis et al, 2011).

Πρόσθετες έρευνες δίνουν λεπτομερέστερα στοιχεία πάνω στη σχέση οικονομικής κρίσης – απασχόλησης – ψυχικής υγείας (Χατζηκοκόλη 2012α, β, γ, Economou et al, 2013). Πρόσφατη σχετική έρευνα του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγιεινής, που διενεργήθηκε το Μάιο του 2013 και δημοσιεύτηκε με δελτίο τύπου στις 3/10/2013, αποκαλύπτει ότι περίπου 12 στους 100 κατοίκους της χώρας βρέθηκαν να πληρούν κλινικά κριτήρια μείζονος κατάθλιψης, μιας κλινικής οντότητας που χρειάζεται άμεσα θεραπεία. Ιδιαίτερη ανησυχία προκαλεί και η δυναμικά αυξητική πορεία της κλινικής αυτής οντότητας στον Ελληνικό πληθυσμό καθώς, σε σύγκριση με το αντίστοιχο ποσοστό του 2011 (8,2%), το ποσοστό του 2013 (12,3%) παρουσιάζει ποσοστιαία αύξηση της τάξης του 50%, υποδεικνύοντας ότι *‘η κλινική μείζων κατάθλιψη σημειώνει ανοδική πορεία στη χώρα μας παράλληλα με την εντεινόμενη οικονομική κρίση’* (ΕΠΨΥ, 2013).

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής στοιχειοθετούν για μια ακόμη φορά τη σύνδεση των οικονομικών προβλημάτων με την κατάθλιψη. Ειδικότερα παρουσιάζεται ότι άτομα που έχουν οικογενειακό εισόδημα κάτω των 400 ευρώ, οι υποαπασχολούμενοι και οι άνεργοι αποτελούν τις ομάδες του πληθυσμού που πλήττονται πιο σοβαρά από την οικονομική κρίση και παρουσιάζουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά μείζονος κατάθλιψης που χρειάζεται άμεσα θεραπεία.

3. ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ

Για την ίδια χρονική περίοδο που διενεργήθηκε η έρευνα του ΕΠΨΥ η Ελληνική Στατιστική Αρχή με δελτίο τύπου παρουσιάζει την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού που αναφέρεται στο Β Τρίμηνο του 2013 (ΕΛΣΤΑΤ, 2013). Σύμφωνα με την έρευνα αυτή το ποσοστό ανεργίας ανήλθε στο Β Τρίμηνο του 2013 στο 27,1% και ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε κατά 15,5% σε σχέση με το Β Τρίμηνο του 2012.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής σχετικά με την ανεργία κατά Διοικητική Περιφέρεια παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Σύμφωνα με τον Πίνακα αυτό, σε επίπεδο Περιφέρειας το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας παρατηρείται στη Δυτική Μακεδονία (32,9%) και στην Κεντρική Μακεδονία (30,1%) στην οποία παρουσιάζεται επίσης και μια από της δυσμενέστερες μεταβολές, με αύξηση της ανεργίας κατά 5 μονάδες από το αντίστοιχο ποσοστό της ίδιας περιόδου του 2012, που αντιπροσωπεύει ποσοστό αύξησης της ανεργίας κατά 19,9% (Πίνακας 1).

Η υψηλή ανεργία αλλά και η υψηλή δυναμική αύξησή της σε ορισμένες περιφέρειες, όπως είναι η Κεντρική Μακεδονία, η Δυτική Μακεδονία, η Ήπειρος, κ.α. φαίνεται να δημιουργούν περιφερειακές ανισότητες που απαιτούν υψηλή επαγρύπνηση και προσοχή.

Περιφέρειες	Β' Τρίμηνο 2012	Β' Τρίμηνο 2013	Αρ. Μεταβ.	% Μεταβ.
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	24,0	26,9	2,9	12,1
Κεντρική Μακεδονία	25,1	30,1	5	19,9
Δυτική Μακεδονία	30,0	32,9	2,9	9,7
Ήπειρος	22,1	27,7	5,6	25,3
Θεσσαλία	21,9	25,6	3,7	16,9
Ιόνιοι Νήσοι	14,3	16,6	2,3	16,1
Δυτική Ελλάδα	24,6	28,5	3,9	15,9
Στερεά Ελλάδα	28,4	26,7	-1,7	-6,0
Αττική	23,8	28,1	4,3	18,1
Πελοπόννησος	19,9	22,2	2,3	11,6
Βόρειο Αιγαίο	21,7	21,6	-0,1	-0,5
Νότιο Αιγαίο	15,3	19,3	4	26,1
Κρήτη	22,6	23,7	1,1	4,9

Πίνακας 1. Ανεργία (%) κατά Διοικητική Περιφέρεια στο Β Τρίμηνο του 2012 και στο αντίστοιχο του 2013. Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2013, <http://www.statistics.gr>, ίδια επεξεργασία σχετικά με την αριθμητική και ποσοστιαία (%) μεταβολή.

5. ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ, ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ

Η μεταρρύθμιση του ΕΣΥ, όπως αναφέραμε, βρισκόταν μέσα στις βασικές μνημονιακές υποχρεώσεις της χώρας. Η μεταρρύθμιση στον τομέα των υποδομών υγείας και ιδιαίτερα η προσπάθεια διασύνδεσης των νοσοκομείων του ΕΣΥ βασίστηκε κύρια στην κοινή *‘Πρόταση Λειτουργικών Αναδιατάξεων Μονάδων Υγείας ΕΣΥ’* (ΥΥΚΑ, 2011) των Διοικητών Υγειονομικών Περιφερειών, του Γενικού Γραμματέα, του Υπουργού και Υφυπουργού του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, η οποία εγκρίθηκε στο Κεντρικό Συμβούλιο Υγειονομικών Περιφερειών (ΚΕΣΥΠΕ) (29/06/2011). Η μεταρρύθμιση αυτή θεσμοθετήθηκε με την Υπουργική Απόφαση Υ4α/ΟΙΚ84627 (2) του Υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΥΑ, 2011).

Στο επίπεδο των δημόσιων υγειονομικών υποδομών η μεταρρύθμιση αυτή αναφέρεται στη συγχώνευση διοικητικών δομών νοσοκομείων και στον περιορισμό των νοσοκομειακών κλινών ανά Διοίκηση Υγειονομικής Περιφέρειας (ΔΥΠε). Στις βασικές αρχές αναφέρονται η αποτελεσματική και ισότιμη κάλυψη της πρόσβασης σε ολοκληρωμένες και ποιοτικές υπηρεσίες υγείας προς τον πολίτη/ασθενή και η νέα λειτουργική και βιώσιμη αρχιτεκτονική των μονάδων του ΕΣΥ με στόχο *‘...τη μείωση των ανισοτήτων’* (ΥΥΚΑ, 2011).

Τελικός σκοπός της ανωτέρω αναδιάταξης και διασύνδεσης των νοσοκομείων είναι ο περιορισμός των 138 νοσοκομειακών μονάδων σε 82 ενιαία συγκροτήματα ΝΠΔΔ (μείωση κατά 40,6%), ο περιορισμός του συνολικού αριθμού των οργανικών κλινών των Νοσοκομείων του ΕΣΥ, ο οποίος διαμορφώνεται συνολικά σε 36.035 κλίνες (από 46.873) (μείωση κατά 23,1%), με την *‘ιδιωτικοποίηση’* μέρους των κλινών αυτών και τον χαρακτηρισμό τους ως *‘ειδικές θέσεις’*, με στόχο να διατεθούν σε ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρίες, Ελληνικές ή ξένες. (ΥΑ, 2011) (Πίνακας 2).

ΔΥΠε	Πληθυσμός	Υπάρχουσες οργανικές κλίνες	Πρόσφατα θεσμοθετημένες οργανικές κλίνες	Ειδικές θέσεις
1η ΔΥΠε Αττικής	3.068.694	12039	9830	136
2η ΔΥΠε Πειραιώς και Αιγαίου	1.359.244	10250	6200	86
3η ΔΥΠε Μακεδονίας (τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας και Δυτική Μακεδονία)	1.972.123	5168	3970	44
4η ΔΥΠε Μακεδονίας (υπόλοιπο τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, Ανατολική Μακεδονία) και Θράκη	811.983	5940	4880	54
5η ΔΥΠε Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας	1.359.217	3463	3000	40
6η ΔΥΠε Πελοποννήσου, Ιονίων Νήσων, Ηπείρου και Δυτικής Ελλάδας	1.791.628	6998	5820	108
7η ΔΥΠε Κρήτης	601.131	3015	2335	88
ΕΛΛΑΔΑ	10.964.020	46.873	36.035	556

Πίνακας 2. Υπάρχουσες οργανικές κλίνες και προτεινόμενες, πρόσφατα θεσμοθετημένες οργανικές κλίνες, σύμφωνα με την υγειονομική μεταρρύθμιση, και οι ειδικές θέσεις ανά υγειονομική περιφέρεια (ΔΥΠε) με τον πληθυσμό αναφοράς τους. Πηγές : Δεδομένα από Ν3527/2007, ΕΣΥΕ (απογραφή 2001), Πρόταση Λειτουργικών Αναδιατάξεων Μονάδων Υγείας ΕΣΥ (ΥΥΚΑ, 2011), Υπουργική Απόφαση Υ4α/ΟΙΚ84627 (2) (ΥΑ, 2011), Χατζηκοκόλη, 2012α, β, Χατζηκοκόλη, Αναστασιάδης, 2012.

Από την περαιτέρω επεξεργασία των στοιχείων που παρουσιάζονται στον Πίνακα 2 μπορούμε να υπολογίσουμε, την αναγωγή των οργανικών κλινών στους 1000 κατοίκους, το ποσοστό (%) της μείωσης των κλινών καθώς και την κατάταξη των ΔΥΠε κατά φθίνουσα σειρά του ποσοστού κλινών, πριν και μετά την πρόταση της υγειονομικής μεταρρύθμισης, ανά υγειονομική περιφέρεια (Πίνακας 3).

ΔΥΠε	Πρόσφατα θεσμοθετημένες κλίνες/1000κατ. κατάταξη (%μεταβολή)		Υπάρχουσες κλίνες/1000κατ. κατάταξη	
4η ΔΥΠε	5,28	1 (-27,85 %)	7,32	2
2η ΔΥΠε	4,76	2 (-36,87 %)	7,54	1
7η ΔΥΠε	3,78	3 (-24,54 %)	5,02	3
6η ΔΥΠε	2,88	4 (-26,15 %)	3,91	5
1η ΔΥΠε	2,86	5 (-27,03 %)	3,92	4
3η ΔΥΠε	1,82	6 (-30,51 %)	2,62	6
5η ΔΥΠε	1,78	7 (-30,29 %)	2,55	7

Πίνακας 3. Κατάταξη των ΔΥΠε, κατά φθίνουσα σειρά, με βάση το δείκτη πρόσφατα θεσμοθετημένων νοσοκομειακών κλινών του ΕΣΥ ανά 1000 κατοίκους, με καταγραφή του ποσοστού % μεταβολής (μείωσης) σε σύγκριση με εκείνο των υπαρχουσών κλινών. Πηγές : Δεδομένα από Ν3527/2007, ΕΣΥΕ (απογραφή 2001), Πρόταση Λειτουργικών Αναδιατάξεων Μονάδων Υγείας ΕΣΥ (ΥΥΚΑ, 2011), Υπουργική Απόφαση Υ4α/ΟΙΚ84627 (2) (ΥΑ, 2011), Χατζηκοκόλη, 2012α.

Ένας δείκτης ποσοτικού υπολογισμού ανισοτήτων είναι και το πηλίκο της διαίρεσης της μέγιστης τιμής προς την ελάχιστη. Όσο υψηλότερη είναι η τιμή του πηλίκου τόσο μεγαλύτερη παρουσιάζεται η ανισότητα. Στον Πίνακα 3 Παρατηρείται ότι ο λόγος των δεικτών μέγιστης τιμής προς την ελάχιστη στις υπάρχουσες νοσοκομειακές κλίνες του

ΕΣΥ ανά 1000 κατοίκους είναι 2,96 (2η ΔΥΠε= 7,54/ 5η ΔΥΠε= 2,55). Ο αντίστοιχος λόγος στην περίπτωση των θεσμοθετημένων προτάσεων της υγειονομικής μεταρρύθμισης παρουσιάζεται ελαφριά περισσότερο επιβαρυνμένος έχοντας την τιμή 2,97 (4η ΔΥΠε= 5,28/ 5η ΔΥΠε= 1,78).

Επομένως η υγειονομική μεταρρύθμιση, στην εφαρμογή της, φαίνεται να διευρύνει μάλλον παρά να μειώνει τις ανισότητες, παρά τις αντίθετες δηλωμένες προθέσεις της.

5. ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η σύγχρονη λεγόμενη οικονομική κρίση και οι μνημονιακές υποχρεώσεις της κυβερνητικής πολιτικής είχαν ως αποτέλεσμα, εκτός των άλλων, ξαφνικές δραστικές περικοπές των μισθών, των συντάξεων, ταυτόχρονη μεγάλη αύξηση της έμμεσης και άμεσης φορολογίας καθώς και υψηλά ποσοστά υποαπασχόλησης, εργασιακής ανασφάλειας, φτώχειας και ανεργίας που παρουσιάζεται να εκθέτουν τον πληθυσμό σε υψηλό κίνδυνο υποβάθμισης της σωματικής και ψυχικής υγείας του (ΕΠΠΨΥ, 2013).

Στον τομέα της υγείας, η μνημονιακή πολιτική αναφέρεται στη λεγόμενη 'υγειονομική μεταρρύθμιση' που περιλαμβάνει, ιδιαίτερα στον τομέα των δημοσίων υγειονομικών υποδομών που έχουν άμεσες χωρικές επιπτώσεις, τη συγχώνευση διοικητικών δομών νοσοκομείων (μείωση του αριθμού τους κατά 40,6%) και το γενικό περιορισμό των νοσοκομειακών κλινών (κατά 23,1%) (Χατζηκοκόλη, 2012α).

Η συγχώνευση διοικητικών δομών νοσοκομείων παρουσιάζεται να σχετίζεται αρχικά με τα ενδιαφέροντα του κεντρικού σχεδιασμού, καθώς αναφέρεται σε οικονομίες κλίμακας, απλοποίηση, εξορθολογισμό και περιορισμό εξόδων στο επίπεδο της διοίκησης, κλπ. Αντίθετα, ο περιορισμός των νοσοκομειακών κλινών ανά ΔΥΠε, φαίνεται να σχετίζεται εντονότερα με τα ενδιαφέροντα των πολιτών, καθώς αναφέρεται άμεσα στη δυνατότητα υγειονομικής τους εξυπηρέτησης, αντιπροσωπεύοντας πρόσθετα και ένα ευρύ φάσμα υποστηρικτικών υγειονομικών υπηρεσιών που περιλαμβάνουν το προσωπικό, τον εξοπλισμό, την οργάνωση, τις διαδικασίες, κλπ. Παράλληλα ο αριθμός των νοσοκομειακών κλινών αναφέρεται άμεσα στον τομέα των κοινωνικών υπηρεσιών και υποδομών, συμβάλλει στις προσπάθειες επίτευξης περιφερειακής σύγκλισης και μπορεί να προσφέρει αντικειμενικότερα μια βάση αξιολόγησης περιφερειακών ανισοτήτων (WHO, 2000, Syrakos, Chatzicocoli, 2004, Χατζηκοκόλη, 2009, 2012α).

Στις, κατά δήλωση, προθέσεις της 'υγειονομικής μεταρρύθμισης' περιλαμβάνεται η ισότιμη κάλυψη της πρόσβασης σε ολοκληρωμένες και ποιοτικές υπηρεσίες υγείας προς τον πολίτη/ασθενή, με στόχο '*...τη μείωση των ανισοτήτων*', (ΥΥΚΑ, 2011:6).

Όμως, τουλάχιστον από τα δεδομένα που έχει επεξεργαστεί η παρούσα εργασία, δεν προκύπτει ότι η 'υγειονομική μεταρρύθμιση' εξυπηρετεί τις δηλωμένες προθέσεις της που αναφέρονται στην περιφερειακή σύγκλιση και στη μείωση των ανισοτήτων διότι:

α) Το πρόβλημα της ευρωπαϊκής σύγκλισης έχει περαιτέρω ενταθεί καθώς, σύμφωνα με τη Eurostat (2012) το 2009, στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) των 27 χωρών καταγράφονται, κατά μέσο όρο, 5,5 νοσοκομειακές κλίνες ανά 1000 κατοίκους. Στις χώρες με τους μεγαλύτερους δείκτες νοσοκομειακών κλινών στην ΕΕ περιλαμβάνονται η Γερμανία (8,23), η Αυστρία (7,65), η Ουγγαρία (7,15), η Τσεχία (7,10), η Γαλλία (6,60), κ.α. Η Ελλάδα παρουσιάζεται από τη Eurostat (2012) με 4,86 νοσοκομειακές κλίνες ανά 1000 κατοίκους, δείκτης που είναι χαμηλότερος από το μέσο όρο της Ευρωπαϊκή Ένωση

των 27 χωρών. Ο δείκτης αυτός της Ελλάδος είναι χαμηλότερος ακόμη και από εκείνο των χωρών με τις οποίες συγκρίνεται στα πλαίσια των μισθολογικών περικοπών όπως είναι η Βουλγαρία με δείκτη 6,62 και η Ρουμανία με δείκτη 6,63 νοσοκομειακές κλίνες ανά 1000 κατοίκους. Σύμφωνα με τον Πίνακα 3 ο μέσος όρος νοσοκομειακών κλινών στις Ελληνικές περιφέρειες παρουσιάζεται να είναι 4,7 ανά 1000 κατοίκους πριν και 3,3 ανά 1000 κατοίκους μετά την υγειονομική μεταρρύθμιση. Ο χαμηλός αυτός δείκτης αποδυναμώνει ακόμη περισσότερο τις προσπάθειες για Ευρωπαϊκή σύγκλιση.

Πρόσθετα, η μεγάλη μείωση νοσοκομειακών κλινών του ΕΣΥ αναμένεται να πλήξει κύρια τις δυνατότητες περίθαλψης των αυξανόμενα περισσότερο αδύναμων, οικονομικά στρωμάτων της Ελληνικής κοινωνίας που έχουν τις υποδομές του ΕΣΥ ως μοναδική τους επιλογή. Η εικόνα αυτή φαίνεται να επιδεινώνεται περισσότερο με την ‘ιδιωτικοποίηση’ μέρους των κλινών αυτών, με τον χαρακτηρισμό τους ως ‘ειδικές θέσεις’, με στόχο να διατεθούν σε ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρίες, Ελληνικές ή ξένες (ΥΥΚΑ, 2011).

β) Το πρόβλημα των περιφερειακών ανισοτήτων εντός της Ελλάδος, όσο αφορά στην κατανομή των νοσοκομειακών κλινών ανά περιφέρεια φαίνεται να επιβαρύνεται καθώς ο λόγος των δεικτών μέγιστης τιμής προς την ελάχιστη στις υπάρχουσες νοσοκομειακές κλίνες του ΕΣΥ ανά 1000 κατοίκους παρουσιάζεται περισσότερο διευρυμένος μετά την ‘υγειονομική μεταρρύθμιση’ (Chatzicocoli, Anastasiadis, 2010, Χατζηκοκόλη 2012α, β).

γ) Οι ανισότητες στα ποσοστά και στους ρυθμούς αύξησης της ανεργίας ανά Διοικητική Περιφέρεια μπορούν να αντιμετωπιστούν τόσο με εφαρμογές πολιτικών ελέγχου της αύξησης της ανεργίας, όσο και, παράλληλα, με ανάλογη ενίσχυση των υγειονομικών υποδομών προς αντιμετώπιση των περισσότερο επιβαρυνμένων παραγόντων για την υγεία. Παρατηρούμε όμως με έκπληξη ότι η ‘υγειονομική μεταρρύθμιση’ παρουσιάζεται να περικλύπτει μεγαλύτερα ποσοστά νοσοκομειακών κλινών σε περιφέρειες που παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά και υψηλή δυναμική αύξησης της ανεργίας, όπως είναι οι περιφέρειες της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας (Χατζηκοκόλη, 2012β).

Συνοψίζοντας μπορούμε να διακρίνουμε ότι παρατηρείται γενικά η ανυπαρξία ενός ευρύτερου στρατηγικού σχεδίου περιφερειακής ανάπτυξης στον τομέα της υγείας. Ο σχεδιασμός της ‘υγειονομικής μεταρρύθμισης’ φαίνεται να έγινε κύρια στο κεντρικό επίπεδο, με στόχο την εξοικονόμηση οικονομικών πόρων μέσω οριζόντιων περικοπών χωρίς να στηρίζεται σε ένα σχέδιο περιφερειακής ανάπτυξης. Ως αποτέλεσμα παρουσιάζεται να έχει αρνητικά αποτελέσματα η ‘υγειονομική μεταρρύθμιση’ σχετικά με μια ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη της ΕΕ και της χώρας, εντείνοντας τις υπάρχουσες περιφερειακές ανισότητες αντί να τις εξομαλύνει σε αντίθεση με τις αρχικά δηλωμένες προθέσεις της. Θα ήταν ίσως περιττό, διότι είναι γενικώς γνωστό, να επισημάνουμε πρόσθετα ότι σχετικές τομεακές χωροταξικές μελέτες δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως περιττό και χρονοβόρο κόστος αλλά ως τη μόνη ευκαιρία για την ορθολογική δυνατή αντιμετώπιση μιας κρίσης, αν θέσουμε ως στόχο ένα αναπτυξιακό όραμα και ελπίδα.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΕΛΣΤΑΤ, 2013. *Έρευνα εργατικού δυναμικού: Β Τρίμηνο του 2013*, Δελτίο τύπου, ΕΛΣΤΑΤ, 19/9/2013. Διαθέσιμο από: <http://www.statistics.gr> [πρόσβαση 4 Οκτ. 2013].
- ΕΠΠΥΥ, 2013. *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην ψυχική υγεία του ελληνικού πληθυσμού*. Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής. Διαθέσιμο από:

- <http://www.newsnow.gr/article/518838/panelladiki-meleti-i-epidراسi-tis-oikonomikis-krisis-stin-psyxiki-ygeia-tou-ellinikou-plithysmou.html> [πρόσβαση 4 Οκτ. 2013].
- ΥΑ, Υ4α/ΟΙΚ84627 (2), (2011), (ΦΕΚ Β' 1681/28-7-2011), *Διασύνδεση Νοσοκομείων και καθορισμός του τρόπου διασύνδεσης και λειτουργίας τους*, Υπ. Απόφαση ΥΥΚΑ.
- ΥΥΚΑ, 2011, *Πρόταση Λειτουργικών Αναδιατάξεων Μονάδων Υγείας ΕΣΥ*, Διοικητές Υ.Πε. Γενικός Γραμ. Υ.Υ.Κ.Α., Υπουργός και Υφυπουργός Υ.Κ.Α., Αθήνα 1/7/2011.
- Χατζηκοκόλη Σ., 2009. Κοινωνικές αντιλήψεις και προγραμματισμός/σχεδιασμός συστημάτων υγείας. Διεθνές Επιστ.Συνέδριο: *Η Κοινωνία της Διακινδύνευσης: Προκλήσεις στον 21ο αιώνα*, Ελληνική Κοινωνιολογική Εταιρία, Αθήνα, Νοέμβριος, 5–7.
- Χατζηκοκόλη Σ., 2012α. *Χωρικές Διαστάσεις Συστημάτων Υγείας*, ΑΠΘ Εκδόσεις.
- Χατζηκοκόλη Σ., 2012β. Διοικητικές και υγειονομικές περιφέρειες στην Ελλάδα. Συγκλίσεις-αποκλίσεις-προβληματισμοί, στο 10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο. «Οικονομική κρίση και πολιτικές ανάπτυξης και συνοχής», ERSΑ-GR, Θεσσαλονίκη, 1–2 Ιουνίου. Διαθέσιμο από: www.plandev.el.auth.gr [πρόσβαση 15 Σεπτ. 2013].
- Χατζηκοκόλη Σ., 2012γ. Αστικός σχεδιασμός και δημόσια υγεία / υγιείς πόλεις, Κεφάλαιο 2.4. στο Χατζηκοκόλη Σ., Ταράνη Π., Συράκου Α.Χ. (Επιμ), *ΑΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ- έννοιες-προσεγγίσεις-παραδείγματα*, ΑΠΘ Εκδόσεις, σ. 127-152.
- Χατζηκοκόλη Σ., Αναστασιάδης Α., 2012. Χωροταξική Οργάνωση του Συστήματος Υγείας στην Ελλάδα. Εξέλιξη Περιφερειοποιήσεις και Σύγχρονες Προοπτικές, στο *Βιβλίο Πρακτικών 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σ. 39-44.
- Chatzicocoli S., Anastasiadis A., 2010. L'organisation Spatiale Du Systeme De Sante En Grece : Evolution Et Perspectives, Galia et Guy Burgel (Directeurs), *Villes en Parallèle*, Burgel G. et Mace JM (eds), «Territoires de la sante», N°44, p. 194-218.
- Economou M., Madianos M., Peppou L., Patelakis A., Stefanis C., 2013. Major depression in the Era of economic crisis. A replication of a cross-sectional study across Greece, in *Journal of Affective Disorders*, 145 (3), p. 308-314.
- Eurostat, 2012. *Hospital beds*, Code: tps00046. Available from: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00046> [Accessed 30 March 2012].
- Hellenic Republic Ministry of Finance, (2010). *The economic adjustment programme for Greece*. Report 9443/10 (ECOFIN 250, UEM 171), Athens, Greece.
- Kentikelenis A., Karanikolos M., Papanicolas I., Basu S., McKee M., Stuckler D., 2011. Health effects of financial crisis: omens of a Greek tragedy, in *The Lancet*, 387 (9801). p. 1457-1458.
- Mackenbach J.P., 2005. Health Inequalities: Europe in profile, *Expert report, UK Presidency of the EU*.
- Schwab K., 2009. *The Global Competitiveness Report 2009–2010*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland.
- Syrakos T., Chatzicocoli S., 2004. The Development of the Greek Health Care System, in “*World Hospitals and Health Services*”, Intern. Hospital Federation, 40 (3), p 10-12.
- Wagstaff A., 2002. Poverty and health sector inequalities, in *Bulletin of the World Health Organization*, 80, p. 97-105.
- WHO, 2000. *The World Health Report 2000: Health Systems: Improving Performance*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.

ΚΑΤΟΙΚΙΑ: ΤΟ *μικρο α* ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

Δήμητρα Χατζησάββα

Λέκτορας Σχολή Αρχιτεκτόνων Πολυτεχνείο Κρήτης, dicha@otenet.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εισήγηση θα εξετάσει τη σχέση της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας με την κατοικία ως ένα χωρικό σύμπτωμα του φαινομένου της κρίσης. Θα δανειστεί τον όρο, *μικρό α* (*objet petit a*) του Lacan καθώς θα συνδέσει την κατοικία με το κατεξοχήν χωρικό αντικείμενο υπεραπόλαυσης και βασικό αίτιο επιθυμίας για τη χωρική εμπειρία και την αρχιτεκτονική παραγωγή. Προκειμένου να διερευνήσει αυτήν τη σχέση θα εστιάσει στους εξής θεματικούς άξονες:

1 Η κατοικία ως αντικείμενο απόλαυσης

Θα εξετασθεί η κατοικία ως υλική χωρική έκφραση των προσδοκιών της ελληνικής οικογένειας, μια προβολική επένδυση και ταυτόχρονα μεταβίβαση των φαντασιωτικών ταυτίσεων με το γονεϊκό Άλλο, τη γονεϊκή επιταγή. Η σχέση καθηλωτικής ταύτισης ή απο-χωρισμού από αυτήν την απόλαυση, η οικονομική κρίση ως τραυματική επανάληψη της πρωταρχικής απώλειας.

2 Έχω χώρο - κατοικώ τον χώρο

Θα διερευνηθούν οι συνέπειες αυτής της ιδιόμορφης σχέσης της ελληνικής κοινωνίας με την κατοικία για τη ρύθμιση της σχέσης ανάμεσα στον ιδιωτικό και δημόσιο χώρο. Η σχέση με τα χωρικά εσωτερικά και εξωτερικά, της μόνωσης και της επικοινωνίας, το ζήτημα της χωρικής συν- κατοίκησης και των χωρικών κοινωνικών δεσμών. Η χρήση της κατοικίας ως όριο ενός μέσα (οικειότητα) σε αντίθεση με ένα έξω (διαφορά).

3 Η κρίση ως μη διάκριση

Θα εξετασθεί η κρίση συσχετισμένη με την κατοικία ως ένα εργαλείο να ξανασκεφτούμε τη σχέση μας με τον χώρο και τις σχέσεις μας με τον εαυτό και τον άλλο. Η κατοικία ως ανθρωπολογική κατηγορία του εσωτερικού, μια ισχυρή μεταφορά απώλειας όσο και οικειότητας για τον χώρο, ως το αίτιο της αρχιτεκτονικής επιθυμίας. Η διάκριση ανάμεσα στην οικο-νομία της επιθυμίας και την επιθυμία της οικονομίας. Η σχέση μας με την κρίση ως πένθος ή μελαγχολία.

Λέξεις κλειδιά: χώρος, κατοικία, απόλαυση, Lacan, δια-κρίση

1. Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΑΠΟΛΑΥΣΗΣ

Η κατοικία συνιστά το κατεξοχήν χωρικό αρχέτυπο της σωματικής μας σχέσης με τον χώρο, εκεί εκδιπλώνονται οι πιο οικείες σωματικές τελετές (ξεκούραση, υγιεινή, διατροφή, σκέψη, πόθος, πόνος, ονειροπόληση). Συχνά είναι το καταφύγιο προστασίας από τις απαιτήσεις έκθεσης στον κοινωνικό περίγυρο, το πιο κοντινό κέλυφος προς το

μητρικό σώμα, εκεί που ησυχάζει κανείς από τις ευθύνες του κόσμου. Μοιάζει δηλαδή η ίδια η υλική σύσταση της κατοικίας να υποκαθιστά το πρώτο σώμα που μας φιλοξένησε και να συμβολίζει την πρωταρχική απώλεια από αυτό. Ειδικά ο χώρος κατοίκησης της παιδικής ηλικίας είναι διαποτισμένος από μνήμες, δυσκολίες, σχέσεις με τον εαυτό και τους άλλους που διαμορφώνουν την προσωπική μας βιογραφία. Τι σημαίνουν όμως όλα αυτά για τον σχεδιασμό της κατοικίας; Τι προσδοκίες αναλαμβάνει η κατοικία στη ζωή του νεοέλληνα; Πώς συνδέεται αυτή η ιδιόμορφη σχέση μας με την κατοικία με την πρόσφατη κρίση; Γιατί η ενδεχόμενη απώλεια της κατοικίας απειλεί τόσο ριζικά την ύπαρξη; Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα που θα επιχειρήσει να εξετάσει η εισήγηση.

Η κατοικία μάς τοποθετεί λοιπόν στον κόσμο, συνιστά την πρωταρχική χωρική σκηνή διαμόρφωσης της ύπαρξης, υπεισέρχεται δομικά στη συγκρότηση του υποκειμένου. Στα νεώτερα χρόνια μάλιστα η πυρηνική οικογένεια στο πλαίσιο της ιδιωτικής κατοικίας θα μετατραπεί σε ένα εργαλείο παρέμβασης για τη μετάβαση από την ατομική στην κοινωνική συμπεριφορά. Η ανθρωπολογική πολιτική για την κατοικία θα συγκροτήσει τότε έναν τρόπο περιορισμού, εξημέρωσης και ελέγχου της ιδιωτικής σφαίρας.

Σύμφωνα με το βιβλίο του Jacques Donzelot, *La police des familles* η αστική οικογένεια στη γαλλία χρησιμοποιήθηκε από τον 18^ο και μετά, ως ένα βιοπολιτικό εργαλείο ρύθμισης των υποκειμενικών σχέσεων και του κοινωνικού ελέγχου. Το αναδυόμενο κράτος πρόνοιας θα διεισδύσει στον οικογενειακό πυρήνα της αστικής πλέον κοινωνίας, μέσω φιλανθρωπικών παρεμβάσεων που θα υποκαταστήσουν σταδιακά την πατριαρχική φιγούρα της φεουδαρχικής οικογένειας αποδίδοντας στη μητέρα τον ρόλο της εκπαίδευσης και της οικογενειακής φροντίδας. Η διαδεδομένη για τον 19^ο αιώνα φιλανθρωπία θα πλησιάσει την οικογένεια, όχι τόσο για να τη βοηθήσει στην επίλυση των προβλημάτων της αλλά για να λειτουργήσει ως μηχανισμός παραγωγής, ελέγχου και ρύθμισης της ανθρώπινης ζωής. Μέσω της διασύνδεσής της με την ιατρική περίθαλψη θα εγκαθιδρυθεί τότε η σύνδεση ανάμεσα στην ηθική οργάνωση της οικογένειας και στην υγιεινή των σωμάτων που την απαρτίζουν. Η πυρηνική οικογένεια εγγυάται με τον τρόπο αυτόν τη δημόσια υγιεινή και τον έλεγχο της σεξουαλικότητας. Ο χωρικός διαχωρισμός στην ιδιωτική πλέον κατοικία ανάμεσα στα παιδιά και τους γονείς, ανάμεσα στους οικείους και τους ξένους θα συντονιστεί με την έξοδο της εργασίας στο δημόσιο χώρο και τον εντοπισμό της οικιακής σφαίρας στον ιδιωτικό.

Στο ίδιο πνεύμα ο Terence Riley θα υποστηρίξει ότι η ίδια η έννοια της ιδιωτικότητας είναι αυτή που αναδεικνύεται τον 17^ο αιώνα και που θα δώσει ένα τέλος στη διευρυμένη κατοικία όπου συνυπήρχαν η εργασία με την κατοικία και τα μέλη μιας οικογένειας με αυτά των ευρύτερων σχέσεων και συναλλαγών. Η πρότερη συνέχεια ανάμεσα στην ιδιωτική και δημόσια ζωή σταδιακά υποκαθίσταται λοιπόν από χρήσεις που ενσωματώνονται στον ιδιωτικό πλέον χώρο της κατοικίας (χώροι μελέτης, υγιεινής κ.λπ.). Θα εγκαινιασθεί δηλαδή μια αυστηρή διάκριση ανάμεσα στον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα και η πολιτισμική συνειδητοποίηση του εσωτερικού με τη νέα έννοια της οικιακότητας. Τότε είναι που θα διαμορφωθεί και η βασική τυπολογία της ιδιωτικής κατοικίας η διάκριση ζώνης ημέρας, νύχτας, ο διαβαθμισμένος χωρικός διαχωρισμός που σε γενικές γραμμές θα διατηρηθούν अपαράλλακτα ως τις ημέρες μας (Riley 1999). Η χωρική οργάνωση της κατοικίας θα συνδεθεί δηλαδή με τις προσδοκίες της κοινωνικής διευθέτησης δημιουργώντας όμως παράλληλα ένα όριο που θα αφήσει έξω τη δημόσια ζωή.

Μελετητές της αναδύομενης αστικής νεωτερικότητας όπως οι Benjamin, Sennett, Arendt θα εστιάσουν κριτικά στη σύγκρουση και στην πρόταξη της ιδιωτικής έναντι της συλλογικής ζωής. Για τον Sennett : «Η πρόταξη του προσωπικού και ιδιωτικού στοιχείου, συχνά υπό το πρόσχημα της αμεσότητας, γκρεμίζει ακριβώς τις λεπτές εκείνες αποστάσεις και συμβάσεις, οι οποίες καθιστούν δυνατή τη λειτουργία της δημόσιας σφαίρας. Ενώ φαίνεται να γκρεμίζονται τείχη, στην πραγματικότητα εγκαθιδρύεται η ‘τυραννία της οικειότητας’, η ανελέητη πάλη των ναρκισσισμών» (Σένετ 1999: 16). Στο ίδιο πνεύμα, οι στοές στο έργο του Benjamin δεν θα είναι παρά μια μετάβαση ενός εσωτερικού στο δημόσιο χώρο, ένα δημόσιο εσωτερικό που προσφέρεται στον πλάνητα της νεωτερικής πόλης. Ενώ σύμφωνα με την Hannah Arendt «Το να ζεις μια εντελώς ιδιωτική ζωή σημαίνει [...] να στερείσαι την πραγματικότητα η οποία προκύπτει από το γεγονός ότι βλέπεις και ακούγεις από τους άλλους [...] Η έννοια της ιδιωτικότητας έγκειται στην απουσία των άλλων...» (Arendt 1986 :86).

Αυτός ο προβληματισμός για την κατοικία ως όριο διαπραγμάτευσης ανάμεσα στο δημόσιο και ιδιωτικό κόσμο της νεωτερικότητας, η συνηγορία υπέρ της στενής σύνδεσης μεταξύ δημόσιου χώρου και αστικής συνείδησης δεν θα είναι το ίδιο γόνιμος στην ελληνική πραγματικότητα. Στον ελληνικό χώρο πράγματι τα πράγματα εξελίχθηκαν διαφορετικά, επανειλημμένα ο Στέλιος Ράμφος θα εντοπίσει στα κείμενά του ως ρίζα της κρίσης στην Ελλάδα την ατελή αστική σύσταση του νεωτερικού κράτους. Το γεγονός δηλαδή ότι οι νόμοι που διέπουν τις σχέσεις της οικογένειας, του σιναφιού, της τοπικότητας υπερισχύουν των νόμων του κράτους. Σύμφωνα με τον Ράμφο αυτό αποδίδεται στο ιδιόμορφο κοινοτικό διοικητικό μας σύστημα από το Βυζάντιο μέχρι πολύ αργότερα την Τουρκοκρατία και τα νεότερα χρόνια, που στηριζόταν στην τοπικοοικογενειακή ιεραρχία και όχι σε μια κοινωνία πολιτών με δικαιώματα και υποχρεώσεις. Οι άνθρωποι στην Ελλάδα κατέχονται από συμβολισμούς που έχουν ως βασικές σταθερές για την κοινωνία: την οικογένεια, την εντοπιότητα, τη συντεχνία, θα επισημάνει. Η διαρκής αναζήτηση οικογενειακών δεσμών για τη συγκρότηση της ατομικής συνοχής διευκολύνει κατ’ επέκταση την εγκαθίδρυση ενός πατερναλιστικού κρατικισμού που αποφεύγει σταθερά την ένταξη σε ένα συμβολικό νόμο, την ευθύνη για τα κοινά. Σε αυτό το πλαίσιο, η συγχωνευτική παιδικότητα, η έλλειψη αποστάσεων από τον εαυτό και τους άλλους ευνοεί τη σύγχυση των ορίων που ανακουφίζεται με διαλεκτικές πολώσεις οριοθέτησης ανάμεσα στους οικείους και τους ξένους, τους δικούς και τους άλλους.

Η καθήλωση λοιπόν στην παιδικότητα αναβάλλει συνεχώς τη σχέση με την πραγματικότητα δίνοντας χώρο στη σύνδεση της κατοικίας με ένα πλήθος φαντασιωτικών ταυτίσεων. Σε αυτό το πλαίσιο, η κατοικία θα αναλάβει να καλύψει φαντασιωτικά την έλλειψη απόστασης, διαχωρισμού από την οικογένεια. Θα προτάξει τον οικιακό χώρο ως εγγυητή της χωρικής σύσφιξης συγγενικών σχέσεων και ως φράγμα στο διαφορετικό. Η κατοικία συνιστά δηλαδή μια μετωνυμία, μια μεταφορά σχεδόν σωματική της πρωταρχικής απώλειας από το μητρικό σώμα, το σημαντικό γονεϊκό Άλλο. Επενδύεται συνεπώς με φαντασιωτικές προβολές που αναλαμβάνουν να υποκαταστήσουν αυτή την έλλειψη.¹ Η κατοικία τίθεται δηλαδή στη θέση ενός αντικειμένου που λείπει. Το

---

¹ «Η φαντασίωση είναι μια κατασκευή που διεγείρει ή προκαλεί την επιθυμία επειδή υπόσχεται να καλύψει την έλλειψη που δημιουργεί η απώλεια της *jouissance* με ένα υποκατάστατο, ένα θαυματουργό αντικείμενο, το *objet petit a*» (Σταυρακάκης 2012 :280).

αντικείμενο που αναλαμβάνει τη θέση του ελλείμματος επενδύεται σύμφωνα με τον Lacan με έντονη απόλαυση. Πρόκειται για το αντικείμενο που ρυθμίζει τη σχέση του υποκειμένου με την απόλαυση και που ο Lacan ονομάζει *αντικείμενο α*.

Στη σκέψη του Lacan ο όρος *αντικείμενο α* μπορεί να εννοηθεί ως το χαμένο πλέον αντικείμενο που προσφέρει μια απόλαυση ως ένα είδος υπόμνησης, κατάλοιπου μιας χαμένης πρωταρχικής απόλαυσης. Για τον Lacan το *objet petit a* είναι το «αντικείμενο-αίτιο της επιθυμίας : κάτι που ενσαρκώνει την έλλειψη και, συγχρόνως, εμπεριέχει μια υπόσχεση ότι θα την αντιμετωπίσει (Σταυρακάκης 2012:277)». ²

Τι σημαίνει λοιπόν το γεγονός ότι η κατοικία είναι για τους νεοέλληνες η προνομιακή χωρική τυπολογία που κινητοποιεί αυτού του τύπου την απόλαυση;

2. ΞΩ ΧΩΡΟ- ΚΑΤΟΙΚΩ ΤΟΝ ΧΩΡΟ

Σύμφωνα με τον Jacques Lacan η επιθυμία του ανθρώπου είναι η επιθυμία από τη σκοπιά ενός άλλου, η επιθυμία παράγεται κοινωνικά δεν είναι ιδιωτική υπόθεση. Τι σημαίνει λοιπόν για την αρχιτεκτονική στην Ελλάδα να είναι η κατοικία αντικείμενο απόλαυσης του σημαντικού Άλλου;

Γεννιόμαστε πράγματι μέσα στην επιθυμία κάποιων άλλων και μεγαλώνουμε στον χώρο που επέτρεψε η δική τους απόλαυση. Ταυτιζόμαστε άμεσα ή έμμεσα με τον τρόπο, τις συνήθειες, τις τελετές που εκτυλίσσονταν στον οικιακό χώρο ακόμη και όταν αντιδρούμε σε αυτές. Γινόμαστε για ένα αόριστο διάστημα το αντικείμενο της γονεϊκής επιθυμίας, διαμορφώνοντας σταδιακά την υποκειμενικότητά μας στα εσωτερικά δωμάτια, στα συρτάρια, στα χωρικά κατώφλια της παιδικής μας ηλικίας. Οι μνήμες από τις μυρωδιές, οι συναντήσεις με το βλέμμα αγαπημένων ανθρώπων μάς ακολουθούν ανεξίτηλα μαζί με τους χώρους τους. Όμως αυτό που μοιάζει ιδιαίτερο είναι ότι στον ελληνικό χώρο η κατοικία δεν είναι απλά το σκηνικό, ο οικείος περίγυρος εκτύλιξης της ζωής μας. Η κατοικία αναλαμβάνει να μας καθιστά προσδεδεμένους με τον οικογενειακό ιστό.

Παρατηρείται λοιπόν μια ιδιόμορφη κατάσταση στην ελληνική κοινωνία που συνιστά ένα επαναληπτικό κοινωνικό σύμπτωμα, η κατοικία διαμορφώνει την κανονιστική της φαντασίωσης που καθορίζει τον τρόπο χωρικής απόλαυσης αυτής της κοινωνίας. Αναγνωρίζεται δηλαδή μια διαδικασία πολιτικής διαχείρισης της χωρικής απόλαυσης σε ένα ευρύ κοινωνικό φάσμα στον ελληνικό χώρο. Η ακίνητη περιουσία, η κατοικία αποτελεί το προνομιακό επενδυτικό αντικείμενο των ελλήνων επενδυμένο με μια φαντασιωτική υπεραξία απόλαυσης.

Η κατοικία δεν συνδέεται δηλαδή μόνο με ένα κέλυφος ζωής ή με μια οικονομική επένδυση αλλά συνιστά μια χειρονομία που εξασφαλίζει τη στέγαση των οικογενειακών προσδοκιών της ελληνικής κοινωνίας. Στους μπουφές και τα σκρίνια τα γεμάτα φωτογραφίες εγγράφονται αξεχώριστα χαρές και εντολές. Τα μέλη της οικογένειας συνιστούν κατά κύριο λόγο εξαρτήματα υποστήριξης του οικογενειακού εγώ, συχνά μάλιστα της ιεραρχικής δομής που εκφράζεται στο πρόσωπο της πατρικής φιγούρας. Τα

---

² Το *αντικείμενο μικρό α* δεν αποτελεί, το αντικείμενο προς το οποίο τείνει η επιθυμία, αλλά το αίτιο της επιθυμίας. Η επιθυμία δεν αποτελεί σχέση προς ένα αντικείμενο αλλά σχέση προς μια έλλειψη (Σταυρακάκης 2012:277).

προικία, οι γονικές παροχές, οι κληροδοτήσεις, μεταβιβάζουν τους τρόπους κατοίκησης, τις παρακαταθήκες της οικογενειακής συνέχειας και συνοχής.

Εντοπίζεται δηλαδή με την κατοικία μια δυσανεξία στην κοινωνική διαφορετικότητα που ευνοεί ανάμεσα σε άλλα μια μαζικοποίηση της χωρικής αισθητικής που είναι μπολιασμένη από το πεδίο του κλειστού εσωτερικού. Εκεί έγκειται και η επιτυχής διάδοση της αντιπαροχής και η ανοχή στην αυθαίρετη δόμηση που παρατηρούνται στην ελληνική πραγματικότητα. Τα φαινόμενα αυτά αφενός έδωσαν μια διέξοδο και υποκατέστησαν την έλλειψη κρατικής στεγαστικής πολιτικής, αφετέρου κούμπωσαν με ένα ιδιόμορφο αίτημα για τη χωρική παραγωγή κατοικίας. Την ενίσχυση δηλαδή της σύσφιξης των οικογενειακών δεσμών και την επιβράδυνση του απο-χωρισμού, καθώς τα συστήματα αυτά διευκολύνουν τη χωρική εξάρτηση και τη χωρική εγγύτητα. Η οικογενειακή αλληλεγγύη υποκαθιστά συνεπώς την έλλειψη συγκροτημένων δημόσιων παροχών και δικαιωμάτων που απορρέουν από την ιδιότητα του πολίτη και διαμορφώνουν αντίστοιχα την αστική του συνείδηση.³ Η κατοικία μετατρέπεται έτσι σε έναν κληροδοτούμενο χειριστικό μηχανισμό που εξυπηρετεί την οικογενειακή οικονομία και τη χωρική στρατηγική πολλών γενεών.

Στους νεο-έλληνες η αντίδραση σε αυτή τη στερεοτυπική συνθήκη κινείται κατά κύριο λόγο ανάμεσα σε δύο ακραίες θέσεις ή την πλήρη παράδοση στις χωρικές γονεϊκές παροχές με τις όποιες αμοιβαίες ανταποδώσεις, ή την πλήρη απομάκρυνση από αυτές. Στην πρώτη περίπτωση η παρέμβαση στην προσωπική οικιακή σφαίρα είναι άμεση, ενώ στη δεύτερη έμμεση. Στην πρώτη περίπτωση η ατομική κατοικία θεωρείται προέκταση της οικογενειακής και στη δεύτερη περίπτωση επιχειρείται μια βίαιη απομάκρυνση από τους οικείους δεσμούς μέσα από την επένδυση σε μια νέα πλέον κοινωνική φαντασίωση, αυτή της ένταξης στο life-style. Και στις δύο περιπτώσεις ωστόσο, η απόλαυση μετατίθεται, στον Άλλο, και η μεταφορά της οικογενειακής επιρροής στον τρόπο με τον οποίον οικειοποιείται κανείς τον προσωπικό του χώρο είναι θεμελιακή. Το τίμημα είναι η παραίτηση από το δικαίωμα τού να υπάρχουν και να κατοικείς τον χώρο με την ιδιαιτερότητά σου. Και στις δύο περιπτώσεις δηλαδή ικανοποίησης ή αντίστασης στην επιθυμία του σημαντικού Άλλου μετατρέπεται σε αντικείμενό της.

Παρουσιάζει ενδιαφέρον λοιπόν η ιδιότυπη στάση των νεοελλήνων οι οποίοι ενώ αρνούνται να υποταχθούν στους νόμους του κράτους (στο κύριο σημαίνουν) -καθώς το θεωρούν αναξιόπιστο- με μεγάλη προθυμία υποτάσσονται στον γονεϊκό νόμο. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο κοινωνικός δεσμός μετατρέπεται σε οικογενειακό και η κατοικία στον βασικό χωρικό μηχανισμό της εκφοράς του. Οι συνέπειες αυτής της συνθήκης είναι γνωστές με κύρια την απαξίωση του δημόσιου χώρου, εκεί τοποθετούνται τα απόβλητα ό,τι μένει εκτός των αξιών του ιδιωτικού χώρου.

Η κατοικία σκηνοθετεί κυριολεκτικά και φαντασιακά ένα όριο συστατικού αποκλεισμού ενός μέσα σε αντίθεση με ένα έξω. Το μέσα κατοικεί και κατοικείται με ό,τι δημιουργεί ασφάλεια (οικειότητα, συνήθεια) και το έξω με ό,τι απωθείται (συνύπαρξη με το διαφορετικό). Αυτή η μονομερής χρήση της κατοικίας στερεί τη δυνατότητα ρύθμισης των κατάλληλων αποστάσεων από τον εαυτό και τους άλλους, άρα των απαραίτητων ορίων για την έξοδο και συμμετοχή σε έναν κοινό κόσμο.

---

³ Ο άστεγος στο βλέμμα των νεοελλήνων δεν είναι μόνον αυτός που δεν έχει χρήματα, είναι ο απόκληρος, αυτός που έχει αποκοπεί όχι μόνον από τους κοινωνικούς αλλά και κυρίως από τους οικογενειακούς δεσμούς. Ένα ορατό στίγμα στο δημόσιο βλέμμα, διπλό και ριζικό.

Συνέπεια αυτής της συνθήκης είναι να μην συναντώνται στο δημόσιο χώρο, οικείες ταυτίσεις και συναισθήματα φροντίδας, τα συνήθη του ιδιωτικού και ανάστροφα σπάνια να συναντώνται στοιχεία συγκατοίκησης στον ιδιωτικό χώρο που να σέβονται τη διαβάθμιση της μόνωσης και της συνάντησης. Η συνήθης προγραμματική κατανομή στην κατοικία δεν ανταποκρίνεται στις προσδοκίες μιας ζωής με εσωτερικότητα.

Παράλληλα, ο χωρικός ετεροκαθορισμός που προσδιορίζει η κατοικία, διαποτίζει και όλες τις άλλες χωρικές τυπολογίες της αρχιτεκτονικής. Η αδιαφορία για τον κοινό χώρο, η διαμόρφωση του δημόσιου χώρου ως ένα απρόσωπο περιβάλλον χωρίς χαρακτήρα και ζεστασιά, η εμβληματική διαμόρφωση των δημόσιων κτηρίων που συνιστούν χώρους που υπενθυμίζουν το γεγονός ότι είσαι έξω με ξένους, άλλους για να σε δουν και όχι χώρους για συλλογική επαφή, είναι μερικές από τις συνέπειες αυτή της στρεβλής σχέσης με την κατοικία.

Η κατοικία ωστόσο ως ανθρωπολογική κατηγορία του εσωτερικού μπορεί να μπολιάσει με οικειότητα κάθε σχέση με τον χώρο. Τότε ο ρόλος της κατοικίας δεν είναι η περιχαράκωση από το διαφορετικό αλλά ο χώρος που σου επιτρέπει να αναγνωρισθείς σε μια ριζική οικειότητα. Το να είσαι στον κόσμο, μας θυμίζει ο Peter Sloterdijk, είναι να ζεις σε περιοχές, χώρους σχέσης, κλίματα ή ατμόσφαιρες, μικρο περιβάλλοντα που παίρνουν πολλές μορφές των οποίων η ανάλυση δηλώνει περισσότερο για την ανθρώπινη ζωή από την εξέταση του αυτόνομου ατόμου. Στη σκέψη του ο ζωτικός χώρος μπορεί να εξηγηθεί μόνο με όρους προτεραιότητας του εσωτερικού, μια οντολογία της οικειότητας ως κάτι που συνιστά χώρο. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ένα σπίτι είναι μια τρισδιάστατη απάντηση στο ερώτημα πώς μπορεί κάποιος να είναι μαζί με κάποιον και με κάτι σε κάτι. Με τον δικό τους τρόπο οι αρχιτέκτονες ερμηνεύουν αυτήν την πιο αινιγματική όλων των χωρικών προ-θέσεων, δηλαδή το "μέσα σε" (Sloterdijk 2009)

Ο Δημήτρης Αντωνάκης μας υπενθυμίζει τι σημαίνει αυτό το μέσα σε: «Γιατί το σπίτι, ο χώρος ο ιδιωτικός, ο δικός μας χώρος, μας επιτρέπει να χαρούμε την παρουσία του άλλου, της άλλης, των άλλων, μας επιτρέπει να νοιώσουμε ότι είμαστε απαραίτητοι, ότι μας περιμένουν πίσω από μια πόρτα κλειστή. Ότι όταν διεισδύσουμε σ' αυτό τον χώρο θα συμμετάσχουμε σε κάτι που κυοφορείται εκεί μέσα, κάτι στο οποίο η συμμετοχή μας θα δώσει νόημα στην καθημερινότητά μας» (Αντωνάκης 2001:6).

Είναι λοιπόν προφανές ότι η αίσθηση του ανήκειν, της χωρικής οικειότητας συνιστούν βασικά ανθρωπολογικά αιτήματα. Οι περισσότεροι άνθρωποι επιλέγουν να φτιάχνουν τόπους για τους οποίους έχουν μια σχετική έγνοια και που τους ανταποδίδουν μια αίσθηση αναγνώρισης. Το ζήτημα είναι με ποιους όρους και σε τι πλαίσιο συμβαίνουν αυτές οι διαδικασίες. Τι παραχωρήσεις απαιτούν η στοργική φροντίδα και τα υποστηρικτικά περιβάλλοντα από το πλέγμα των επιθυμιών της κάθε ύπαρξης.

3. Η ΚΡΙΣΗ ΩΣ ΜΗ ΔΙΑΚΡΙΣΗ

Πώς να διαχωριστείς λοιπόν από αυτό που σε τοποθετεί στον χώρο, από την πρωταρχική σκηνή της βιογραφίας σου, πώς να αλλάξεις θέση σε σχέση με τη φαντασίωση όταν είναι αυτή που σε προσδιορίζει;

Η κατοικία, αυτή η πιο οικεία- ανοίκεια χωρική τυπολογία συνιστά το αίτιο, το μικρό α της αρχιτεκτονικής επιθυμίας. Στο μέτρο που κάθε χωρική τυπολογία είναι μια μορφή κατοίκησης, η κατοικία μεταφέρει κάτι από τον μύχιο χώρο της πρωταρχικής σκηνής της

ύπαρξής μας, μεταφέρει δηλαδή μια έλλειψη, μια απώλεια. Η κατοικία εγγράφει συνεπώς ένα μόνιμο χωρικό έλλειμμα, μια τρύπα στο πεδίο της αρχιτεκτονικής. Είναι η μεταφορά για το πάντοτε απόν, αδύνατο της απόλαυσης. Η κατοικία είναι το πραγματικό της αρχιτεκτονικής, το έξω της ακριβώς γιατί είναι νοηματοδοτημένη από το μέσα. Ένα αρχετυπικό εσωτερικό που συναντά το έξω της αρχιτεκτονικής για να την ανοίξει σε κάθε μη ενεργοποιημένη χωρική δυναμικότητα.

Η άρνηση να προχωρήσουμε στον απο-χωρισμό από την απόλαυση του σημαντικού Άλλου και να υποταχθούμε στο συμβολικό νόμο συμπίπτει λοιπόν με την χωρική άρνηση να εγκαταλείψουμε τη φαντασιακή πρόσδεση στον πρωταρχικό οίκο.

Αυτό δεν σημαίνει τυχοδιωκτισμό και απάρνηση της ρίζας μας, ούτε της οικογενειακής γλυκύτητας. Κάθε άλλο, η μετατόπιση από την καθήλωση οδηγεί στη νοηματοδότηση του βιώματος, στην ανακάλυψη και αποδοχή ότι δεν είχα ποτέ τη θέση που νόμιζα δική μου, σημαίνει ότι αφήνω χώρο και για την απόλαυση του άλλου, θέτω δηλαδή την απόλαυσή μου σε σχέση οριοθέτησης με τον κοινωνικό δεσμό.

Η αναγνώριση αυτής της συνθήκης δεν σημαίνει βέβαια ότι πρέπει να αποδεχτούμε τη βίαιη επέλαση του νεο-φιλελευθερισμού που συνδέεται με την τρέχουσα κρίση και οδηγεί την ελληνική κοινωνία στην εκθεμελίωσή της και συχνά σε απώλειες κατοικίας. Η ζοφερή συνθήκη των υποθηκευμένων κατοικιών, των πλειστηριασμών που είναι απόρροια της τυχοδιωκτικής δανειακής πολιτικής οδηγεί πέρα από κάθε αμφιβολία στον ριζικό πανικό απέναντι στην οικονομική ανατροπή των ανθρώπινων ισορροπιών. Αυτή η αιφνίδια στέρηση καταλήγει συχνά σε ακραίες κρίσεις ψυχικής κατάρρευσης και αποδιοργάνωσης. Η πρωταρχική μελαγχολία, το τραυματικό πένθος αποχωρισμού από το πρωταρχικό αντικείμενο, έρχονται να επαναληφθούν πλέον αμείλικτα. Πέρα από την αναντίρρητη οικονομική εξαθλίωση προστίθεται και μια φαντασιακή καταστροφική απόλαυση. Αυτή η βίαιη αποεπένδυση οδηγεί συχνά στον αφανισμό του εγώ.

Σε αυτές τις κρίσιμες συνθήκες ο αναπροσανατολισμός της απόλαυσης χωρίς φαντασίωση είναι ακόμη πιο επιτακτικός. Η διάρρηξη της φαντασίωσης ανοίγει προοπτικές για μια νέα σχέση με αυτό το αντικείμενο *μικρό α* της κατοικίας. Γεγονός που δεν σημαίνει συμφιλίωση με την ενδεχόμενη απώλεια κατοικίας κάθε άλλο, σημαίνει τον διαχωρισμό από τις προσδέσεις της κατοικίας με μια πρωταρχική φαντασίωση με την οποία σθεναρά είναι δεσμευμένη.

Η πτώση της φαντασίωσης αν συνδεθεί με μια διεργασία της απώλειας, με ένα παραγωγικό πένθος που επιτρέπει τη μετατόπιση θέσης από την υπερ-απόλαυση, μπορεί να λειτουργήσει ως μια δυνατότητα δημιουργικού αναστοχασμού και περισυλλογής. Η κρίση συσχετισμένη με την κατοικία μπορεί τότε να λειτουργήσει ως ένα εργαλείο να ξανασκεφτούμε τη σχέση μας με τον χώρο και τις σχέσεις μας με τον εαυτό και τον άλλο.

Σύμφωνα με την Butler το πένθος είναι μια διαδικασία που απαιτεί μια αναγνώριση της απώλειας, επιτρέπει στο υποκείμενο να αποχωριστεί το αντικείμενο αγάπης, ενώ η μελαγχολία χαρακτηρίζει κάποιου είδους άρνηση της απώλειας κάνει το υποκείμενο να ταυτίζεται με αυτό το αντικείμενο από το οποίο αρνείται να παραιτηθεί. Σε συνθήκες μελαγχολίας το χαμένο αντικείμενο διατηρείται κατά ένα μαγικό τρόπο ως μέρος της ψυχικής ζωής, ο κοινωνικός κόσμος μοιάζει τότε να εκλείπει (Butler 2009:195-6).

Η οικονομική κρίση συνδέεται συνεπώς με μια βαθύτερη κρίση νοήματος και εμπιστοσύνης. Η κρίση απαιτεί περισσότερο από ποτέ μια ικανότητα διάκρισης, διαφοροποίησης από τον γενικό λόγο που μόνο η ελεύθερη και αδιάκοπα ανατρεπτική

σκέψη μπορεί να καταφέρει. Τότε η σκέψη δεν διαφέρει σε τίποτα από την πράξη γιατί τότε είναι ικανή να μετατρέψει τη ζωή και την ύπαρξη.

Δεν πρόκειται λοιπόν για την προτροπή στην επιστροφή σε μια αρχέγονη εξημερωτική κατοίκηση στα χαϊντεγκεριανά πρότυπα απέναντι στην απώλεια και την καταστροφή. Κάθε άλλο, αυτό που ενδιαφέρει είναι η προτροπή για μια νομαδική κατοίκηση, ή μάλλον για τη λειτουργία της κατοικίας ως μιας πολεμικής και όχι πια λειτουργικής μηχανής. Σε αυτή την προοπτική του Gilles Deleuze δεν υπάρχει υποδεικτικό μοντέλο κατοίκησης καλείται κανείς να αναλάβει την ενικότητα της διαδρομής, τις περιπέτειες που χαρτογραφούν τα υπαρξιακά του εδάφη, το υποκειμενικό του μαστόρεμα.

Πρόκειται για τη μετατόπιση από την καθήλωση και τη θλίψη, στην εξέγερση προς την κατεύθυνση της επιθυμίας και όχι πια της απόλαυσης. Μιας επιθυμίας που δεν σημαίνει ατομικό ευδαιμονισμό αλλά ανάληψη της ευθύνης για τη σχέση με τον εαυτό και τους άλλους, μήπως άλλωστε είναι κάτι διαφορετικό η αγάπη;⁴

4. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αντωννάκης Δ. 2001. Κατοικία στο *Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη 5* : 6.
- Αρεντ, Χ. (1986). *Η ανθρώπινη κατάσταση (Vita Activa)*, μτφρ. Γ. Λυκιαρδόπουλος, Στ. Ροζά, Εκδ. Γνώση.
- Butler J. 2009. *Η ψυχική ζωή της εξουσίας*, μτφρ. Τ. Μπέτζελος, Εκδ. Πλέθρον.
- Donzelot J., 1977. *La police des familles*, Editions de Minuit.
- Μπλανσέ Ρ. 2005. Επίμετρο : Τι σημαίνει μιλάω. Στο *Ζακ Λακάν, Λειτουργία και πεδίο της ομιλίας και της γλώσσας στην ψυχανάλυση*. Μτφρ Ν. Λινάρδου Μπλανσέ, Ρ. Μπλανσέ. Εκδ. Εκκρεμές : 221-249.
- Ράμφορ Στ. 2011. *Η λογική της παράνοιας*, Εκδ. Αρμός.
- Riley T., 1999. *The Un-Private house*. N. York. The Museum of Modern Art.
- Σένετ, Ρ. (1999). *Η τυραννία της οικειότητας-Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στον δυτικό πολιτισμό*, μτφρ. Γ. Μερτίκα. Εκδ. Νεφέλη.
- Sloterdijk, P. (2009). Spheres Theory-Talking to myself about the poetics of space. Στο *Harvard design magazine vol.1: Culture+Architecture No 30, Spring Summer 2009*.
- Σταυρακάκης Γ. 2008. *Ο Λακάν και το Πολιτικό*. Εκδ. Ψυχογιός.
- Σταυρακάκης Γ. 2012. *Η Λακανική Αριστερά*, Εκδ. Σαββάλας.

---

⁴ «Η αρχή που διέπει την ηθική της ψυχανάλυσης είναι η μη υποχώρηση από την επιθυμία, που σημαίνει ότι ο στόχος της είναι να προχωρήσει ώστε η «απόλαυση να συγκατατεθεί στην επιθυμία». Σύμφωνα με τον Λακάν αυτό το επιτρέπει μόνο η αγάπη». (Μπλανσέ 2005:149)

Ο ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ STENCIL ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Μαρία Χατζοπούλου

Εικαστικός, Υπ. Διδάκτωρ, Σχολή Αρχιτεκτόνων, ΕΜΠ, marixatzopoulou@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εισήγηση θα επιχειρήσει να αναγνώσει τους άγλωσσους κώδικες επικοινωνίας που συναντώνται στο αστικό τοπίο της Αθήνας, μέσα από τη διαφοροποίηση της θεματικής των αναπαραστάσεων και τη τροποποίηση του ίδιου του εικαστικού μέσου, εν μέσω της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ύφεσης στην οποία βρίσκεται η χώρα.

Η πόλη γίνεται η πλατφόρμα ενός δικτύου όπου ο νέου τύπου γλωσσολογικός εικαστικός κώδικας παράγεται από το αντίστοιχο είδος καλλιτέχνη-σχολιαστή ως μία πολιτική πράξη/δήλωσή του (political action) και αποσκοπεί στην ενεργοποίηση της κριτικής σκέψης των θεατών της. Προτείνει έτσι, μια νέα οπτική για κριτική ως προς το τι θεωρείται πολιτικά και ηθικά σωστό και αποδεκτό από την κεντρική πολιτική εξουσία (police order).

Ζητούμενο της εισήγησης είναι η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η συγκεκριμένη νέα γενιά δημιουργών, με εργαλείο το πολιτικό stencil, μεταφέρει την εμπειρία της πλατφόρμας του διαδικτύου στην αστική πλατφόρμα της σύγχρονης πόλης, δημιουργώντας ένα δίκτυο παρεμβάσεων εξάπλωσης της πληροφορίας της «κριτικής προπαγάνδας», προσβάσιμο στους χρήστες της πόλης.

Η πληροφορία -η οποία κωδικοποιημένη μέσα από εικόνες και λέξεις αναρτάται στον αστικό χώρο- μετατρέπεται από «τέχνη του δρόμου» σε κριτική τέχνη και αναζητά τον θεατή που θα ολοκληρώσει τον κύκλο της επικοινωνίας. Το ίδιο το κοινωνικό σύνολο το οποίο γεννά την ανάγκη της δημιουργίας αυτού του νέου κώδικα, γεννά και την ανάγκη αναζήτησης και κατανόησης του.

Λέξεις κλειδιά: *Κώδικας, δίκτυο, πολιτικό stencil, κριτική τέχνη, κριτική προπαγάνδα.*

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εισήγηση αυτή σκοπό έχει την έρευνα των άγλωσσων εικαστικών κωδίκων επικοινωνίας στο αστικό τοπίο της Αθήνας την τελευταία πενταετία. Παρατηρήθηκε ότι ο χώρος της πόλης μετατρέπεται σε μια πλατφόρμα ενός δικτύου, όπου τα μέλη του βρίσκουν έναν τρόπο μεταφοράς και λήψης της πληροφορίας παρόμοιο με αυτόν που χρησιμοποιούν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στο διαδίκτυο.

Μια νέα αστική κουλτούρα δημιουργείται και εξελίσσεται βασισμένη σε προϋπάρχοντες άγλωσσους κώδικες των graffiti και των συνθημάτων, αυτούς που θα ονομάζαμε «τέχνη του δρόμου». Εντοπίζουμε όμως μια σημαντική διαφοροποίηση στην αναπαράσταση και μια τροποποίηση στη χρήση του εικαστικού μέσου, οι οποίες συμβαδίζουν με την πολιτική, οικονομική και κοινωνική ύφεση.

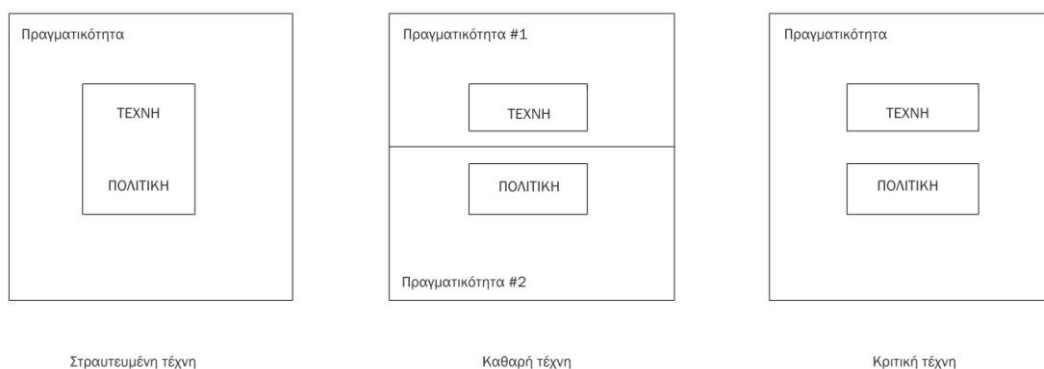
Μια από τις κύριες θεματικές των επίτοιχων εικαστικών, και όχι μόνο, παρεμβάσεων ήταν, από την πρώτη εμφάνισή τους, ο κοινωνικός και πολιτικός σχολιασμός. Πριν το

2010 όμως, στην Αθήνα τον συναντούσαμε σε περιορισμένο αριθμό, με συνθήματα, λέξεις και φράσεις και σε περιορισμένες περιπτώσεις stencil. Σήμερα, μόλις τρία χρόνια μετά, η πλειονότητα των παρεμβάσεων αποσκοπεί αποκλειστικά στον σχολιασμό της κυβερνητικής εξουσίας και του αντίκτυπου αυτής. Για σχεδόν κάθε νέα πολιτική εξέλιξη/παρέμβαση/πράξη ή δήλωση η οποία γίνεται από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία της χώρας, δηλαδή την ελληνική κυβερνητική αρχή, υπάρχει μια αντίδραση μέσω ενός σχολίου, μιας κριτικής τοποθέτησης κάποιου ανώνυμου ή μη δημιουργού.

2. ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Προσπαθώντας να κατανοήσουμε το νέο κώδικα που συντάσσεται από κάθε μία από αυτές τις εικαστικές (και όχι μόνο) παρεμβάσεις αναζητούμε το πεδίο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η νέα μορφή της “τέχνης του δρόμου”. Διαπιστώνουμε ότι όλες οι αναλύσεις τοποθετούνται και προσπαθούν να ισορροπήσουν στο όριο ανάμεσα στη τέχνη και τη μη τέχνη. Σε αυτό ακριβώς το μεταίχμιο βρίσκεται η βάση της κριτικής τέχνης, η οποία ορίζει το πεδίο το οποίο θέλουμε να αναλύσουμε και να μελετήσουμε. Ο Ranciere ορίζει την κριτική τέχνη ή αλλιώς πολιτική τέχνη, και ως τον “τρίτο δρόμο” (Ranciere, 2008) ανάμεσα στις δύο καταστατικές πολιτικές της αισθητικής του 20^{ου} αιώνα, την καθαρή και την στρατευμένη τέχνη (Σχήμα 1).

Σχήμα 1. Στρατευμένη, Καθαρή και Κριτική Τέχνη. (σχέδιο Μ. Χατζοπούλου)

Μελετώντας την πολιτική τέχνη διαπιστώνουμε ότι δανείζεται από τα χαρακτηριστικά της τέχνης και της ζωής τις συνδέσεις που επιφέρουν την πολιτική νοητότητα και από τα έργα τέχνης την ανοίκεια αίσθηση του αισθητού που αυξάνει τις πολιτικές ενέργειες (Σχήμα 1) (Ranciere, 2008). Αυτή η μορφή τέχνης οφείλει να είναι ένα κολάζ αντιθέσεων το οποίο επιτυγχάνεται όταν δανείζονται στοιχεία από διαφορετικές σφαίρες της εμπειρίας και μορφές μοντάζ από διαφορετικές τέχνες και τεχνικές. Σκοπός της είναι η πρόκληση ρήξης στην αντίληψη του κοινού, μια φανέρωση μιας μυστικής σύνδεσης πραγμάτων που κρύβονται στην καθημερινή πραγματικότητα (Ranciere, 2008). Με τον τρόπο αυτό το κοινό οξύνοντας την σκέψη του, αυξάνει την πολιτική ενεργητικότητά του.

Η κριτική τέχνη αποτελεί ένα ανοικτό πεδίο, το οποίο μπορεί να δεχθεί και καλλιτεχνικές εκφράσεις έξω από τα «ορισμένα» πλαίσια του έργου τέχνης (stencil, αυτοκόλλητα, συνθήματα κ.λπ.). Τέτοιες εκφράσεις στο δημόσιο χώρο της πόλης εμπεριέχουν την ίδια πολιτική ένταση που εμπεριέχει ένα έργο τέχνης το οποίο εκτίθεται μέσα σε αυτόν. Η διαφορά όμως που το έργο τέχνης έχει από τη μορφή τέχνης που συζητάμε είναι η ευκολία στη διαμεσολάβηση του νοήματος. Ο κώδικας που χρησιμοποιείται –χρήση κυρίως γλωσσικού και εικονικού κώδικα σε stencil/τοιχογραφίες κ.λπ.- είναι πιο διαδεδομένος και για το λόγο αυτό πιο οικείος. Μια τέτοια παραδοχή δεν

στερεί από τα έργα τέχνης κάτι από την αίγλη τους, αλλά αντίθετα δηλώνει το πως τέτοιες δράσεις συναντώνται, συνυπάρχουν και μπορούν να φέρουν εξίσου σημαντικά νοήματα για το πραγματικό και το αισθητό. Με αυτό τον τρόπο η όποια καλλιτεχνική δραστηριότητα έρχεται να συμπληρώσει, να σχολιάσει, να αντιπαρατεθεί και έτσι τελικά να αποτελέσει κομμάτι της πολιτικής πραγματικότητας της εποχής της (Χατζοπούλου, 2011).

Ο χώρος, η σφαίρα στην οποία ζει και δραστηριοποιείται το σύνολο, θεωρείται ένα αισθητικό πεδίο, μέσα από το οποίο τα έργα τέχνης αποκτούν την αυτονομία που απαιτείται ώστε να παράγουν πολιτική από μόνα τους (Σχήμα 1). Τέχνη και πολιτική αναδιαμορφώνουν σχέσεις μέσα στο χώρο στον οποίο πραγματώνονται, καθώς συμβάλλουν στη δημιουργία σχέσεων ανάμεσα στα υποκείμενα και τα αντικείμενα που δρουν στο χώρο αυτό. Έτσι, η τέχνη ασκώντας πολιτική στοχεύει να δημιουργήσει κοινωνικούς δεσμούς μέσα από συλλογικές εμπειρίες. Η αισθητική απελευθέρωση η οποία διέρχεται μέσα από μία πολιτική δράση, δίνει στην τέχνη την δυνατότητα να γίνει η ίδια απελευθερωτική μέσα από την δομική ικανότητα της να παρακινεί τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο (Χατζοπούλου, 2011).

4. ΤΟ STENCIL ΩΣ ΜΕΣΟ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Σημαντικό για την κατανόηση του κώδικα που φέρει η νέα «τέχνη του δρόμου» είναι το ίδιο το μέσο που αυτή χρησιμοποιεί. Το stencil (στένσιλ) είναι η στάμπα. Μια χαραγμένη ή κομμένη «μήτρα» από την οποία μπορούμε να έχουμε πολλαπλά αντίτυπα της ίδιας χαραγμένης επιφάνειας. Με τον τρόπο αυτό μπορούν να απεικονιστούν λέξεις, σχήματα, εικόνες σε όποια επιφάνεια (τοίχο, χαρτί κ.λπ.) επιλέξει ο δημιουργός. Στη συγκεκριμένη έρευνα μας ενδιαφέρει το πολιτικό stencil, στον όρο αυτό εμπεριέχουμε δηλαδή όλες εκείνες τις παρεμβάσεις (στους τοίχους της πόλης), οι οποίες αναγράφουν, υπονοούν, σχολιάζουν, μετασχηματίζουν κάποιο γεγονός που σχετίζεται με την πολιτική διακυβέρνηση και την κυβερνητική εξουσία της χώρας (Εικόνες 1,2).

Εικόνα 1, 2. Stencil στη περιοχή του κέντρου της Αθήνας την περίοδο 2011-12. (φωτογραφίες Μ.Χατζοπούλου)

Το βασικό χαρακτηριστικό αυτού του μέσου είναι η ευκολία που παρέχει στον δημιουργό. Καθώς το μεγαλύτερο μέρος της προετοιμασίας γίνεται σε διαφορετικό χρόνο από αυτόν της εφαρμογής, η τεχνική αυτή παρέχει ταχύτητα, ασφάλεια, όπως και τη

δυνατότητα πολλαπλής εφαρμογής του stencil στον αστικό χώρο. Δίνεται έτσι, η δυνατότητα εξάπλωσης και δημιουργίας ενός δικτύου σημείων της ίδιας παρέμβασης μέσα στην πόλη.

Η πληροφορία που μεταφέρει η παρέμβαση κωδικοποιημένη -μέσα από εικόνες και λέξεις- αναρτάται σε αυτό το δίκτυο σημείων μέσα στον αστικό χώρο και δημιουργεί ένα δίκτυο ανάγνωσης του σχολίου-μηνύματος που ο δημιουργός θέλει να μεταδώσει. Το μήνυμα αυτό αναζητά το θεατή του, ο οποίος θα το δει και θα το ερμηνεύσει και έτσι θα ολοκληρώσει αυτό τον κύκλο της επικοινωνίας. Το ίδιο κοινωνικό σύνολο το οποίο γεννά την ανάγκη της δημιουργίας αυτού του νέου κώδικα, γεννά και την ανάγκη αναζήτησης και κατανόησης του. Από τη μία η δημιουργία αυτής της νέας εικαστικής γλώσσας οφείλεται σε ένα νέο είδος καλλιτέχνη-σχολιαστή ο οποίος κάνει μία πολιτική πράξη/δήλωση (political action), με στόχο την ενεργοποίηση της κριτικής σκέψης του θεατή. Από την άλλη, αναζητείται από τους θεατές-παρατηρητές-αποδέκτες μια νέα οπτική σκέψης, η κριτική σκέψη ως συλλογική εμπειρία μέσα στην πόλη, μια νέα οπτική για κριτική στο ό,τι θεωρείται πολιτικά και ηθικά σωστό και αποδεκτό από την κεντρική πολιτική εξουσία (police order) (Ranciere, 2008).

5. Ο ΧΡΗΣΤΗΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ ΣΤΗ ΠΟΛΗ

Στη πλατφόρμα του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης μεταδίδεται μεγάλο μέρος πληροφοριών και αναπτύσσεται πλήθος κοινωνικών σχέσεων. Κάθε μέλος αυτής της διαδικτυακής κοινότητας μπορεί να κοινοποιήσει προσωπικές θέσεις και παράλληλα να εκφράσει, να μεταδώσει, να σχολιάσει, να επιβεβαιώσει, να απορρίψει, να καταδικάσει κ.λπ. όποια πληροφορία «κινείται» μέσα στο δίκτυο του οποίου είναι μέλος. Το δίκτυο αυτό έχει τη δυνατότητα να είναι περιορισμένο ή και όχι, αυτό εξαρτάται από το χρήστη του, όμως η πληροφορία του μπορεί να κινηθεί/μεταδοθεί ανεξάρτητα και ελεύθερα μέσα σ'ένα αχανές πεδίο του οποίου ο χρήστης δεν έχει τον έλεγχο. Αντίστοιχα και ένα πολιτικό stencil το οποίο αποτυπώνεται σε ένα τοίχο της πόλης είναι ελεύθερα προσπελάσιμο/προσβάσιμο σε ένα κοινό το οποίο ο δημιουργός-χρήστης δεν μπορεί να προβλέψει.

Με τη δημιουργία ιστότοπων κοινωνικής δικτύωσης δόθηκε η δυνατότητα κωδικοποιημένης, ή και όχι, επικοινωνίας μεταξύ των μελών τους. Σήμερα, αρκετά χρόνια μετά την δημιουργία τους διανύουμε την περίοδο εδραίωσης, εξοικείωσης, κατανόησης και διευρυμένης χρήσης τους. Η αλλαγή στον τρόπο επικοινωνίας της πλειονότητας των ατόμων του κοινωνικού συνόλου μέσα σε ένα εικονικό δίκτυο, μπορεί να επιφέρει διαφοροποιήσεις και στο τρόπο επικοινωνίας μέσα στο φυσικό-πραγματικό δίκτυο.

Ένα από τα αποτελέσματα αυτά το εντοπίζουμε στην ανάπτυξη, στον πολλαπλασιασμό και τελικά στην έξαρση ποικιλόμορφων παρεμβάσεων στους τοίχους της πόλης. Δηλαδή στον ελεύθερο, ανοικτό και προσπελάσιμο δημόσιο χώρο της. Τα stencil και τα συνθήματα-τσιτάτα δεν αποτελούν πλέον μόνο έκφραση πολιτικών-ποδοσφαιρικών-θρησκευτικών κ.α. ομάδων άλλα έκφραση ατομικών σκέψεων και συναισθημάτων.

Από την διαδικτυακή επικοινωνία τα άτομα έχουν μάθει ότι η διακίνηση της όποιας πληροφορίας μπορεί να γίνει κωδικοποιημένη μέσω μιας φράσης ή λέξης που δεν ξεπερνά συγκεκριμένο αριθμό χαρακτήρων (π.χ. κάθε νέο tweet μπορεί να εμπεριέχει έως 140 χαρακτήρες) συνδυασμένη ακόμα και με μια εικόνα-φωτογραφία. Η εγγραφή αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι είναι έως και υποσυνείδητη από τη στιγμή που η καθημερινή συμμετοχή σε μέσα όπως facebook, twitter κ.λπ. είναι πλέον ένας δεδομένος και οικείος -

για το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων- τρόπος επικοινωνίας, πληροφόρησης και έκφρασης.

Παρόλο που ο δημόσιος χώρος μιας πόλης υπάγεται σε κανόνες και νόμους (π.χ. παράνομη αφισκοκόλληση/graffiti κ.λπ.) είναι ταυτόχρονα ένας χώρος που μπορεί να παραλληλιστεί (για τους χρήστες) με τον διαδικτυακό κοινωνικό χώρο. Αυτή η γενιά δημιουργών κατανοεί καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη ηλικιακή ομάδα την λειτουργία αυτού του δικτύου πληροφοριοδότησης, αλλά και τις δυνατότητες χρήσης του.

Οι δημιουργοί του νέου κώδικα σε αντίθεση με τους θεατές-παρατηρητές του, ανήκουν σχεδόν αποκλειστικά σε μία συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα. Ακόμα και σε παλαιότερες μορφές «τέχνης του δρόμου», οι ηλικία των ατόμων-καλλιτεχνών κατά κανόνα δεν ξεπερνούσε σε μέσο όρο ηλικίας τα 25 έτη. Σήμερα παρατηρούμε ότι ο μέσος όρος ηλικίας έχει ανέβει περίπου στα 30 έτη. Αυτή η λεπτομέρεια μπορεί να μας δώσει συμπεράσματα για την μετάβαση στη νέα μορφή του εικαστικού κώδικα που ερευνούμε.

Επιπλέον, μελετώντας το σύνολο των παρεμβάσεων παρατηρήθηκε ότι εκτός της αναζήτησης μιας κριτικής επί των γεγονότων της επικαιρότητας έχουμε και τη προσπάθεια δημιουργίας ενός είδους προπαγάνδας για την «αποκάλυψη» της πραγματικής πρόθεσης της κυβερνητικής εξουσίας (Εικόνες 3,4). Αυτό το προπαγανδιστικό χαρακτηριστικό των πολιτικών stencil ενώ έχει κάποια κοινά χαρακτηριστικά με άλλες μορφές προπαγάνδας διαφέρει στη βάση του. Ως παράδειγμα μπορούμε να πάρουμε τη χρήση του δημόσιου χώρου ως τόπου μετάδοσης κρυφών ή μη μηνυμάτων και τη χρήση της συνεχούς επανάληψης φράσεων-τσιτάτων από τη διαφημιστική βιομηχανία (χρήση τεχνικών και τεχνασμάτων που χρησιμοποιεί η διαφήμιση). Όμως στην περίπτωση που ερευνούμε διαφέρει ο σκοπός. Στόχος δεν είναι ένα προϊόν, είναι η νοητική επαγρύπνηση μέσω της ενεργοποίησης της κριτικής σκέψης, η οποία θα οδηγήσει στην (δια)νοητική απελευθέρωση. Για αυτό το λόγο την νέα μορφή προπαγάνδας που προτείνεται την ονομάζουμε κριτική προπαγάνδα. Η όξυνση της κριτικής ικανότητας του ατόμου είναι αυτή που θα του δώσει τελικά την δυνατότητα να μπορεί να αναγνωρίζει, να στοιχειοθετεί, να επιχειρηματολογεί και να βγάζει συμπεράσματα απέναντι στην police order.

Εικόνα 3,4. Stencil στη περιοχή του κέντρου της Αθήνας την περίοδο 2012-13. (φωτογραφίες Μ.Χατζοπούλου)

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά ο κώδικας των πολιτικών stencil στην Αθήνα, μπορεί να είναι ένα εργαλείο το οποίο μας βοηθά να κατανοήσουμε την σημερινή κοινωνική συνθήκη. Η ίδια η επιλογή της χρήσης του συντελεί μια πολιτική πράξη, είτε του δημιουργού είτε του θεατή του. Με τον τρόπο αυτό ο χώρος της πόλης ανασηματοδοτείται ως τόπος ελεύθερης διακίνησης πληροφορίας και έκφρασης και ως τόπος σχολιασμού και κριτικής σκέψης. Έτσι γίνεται ο χώρος μιας νοητικής πολιτικής δράσης.

Ανεξάρτητα αν αυτές οι παρεμβάσεις χαρακτηρίζονται ή κάποια στιγμή χαρακτηριστούν τέχνη, φέρουν ένα βασικό χαρακτηριστικό της, ωθούν τους θεατές να σκεφτούν. Η οικονομική, πολιτική και κοινωνική κρίση η οποία εξελίσσεται και η οποία μας περνάει σε μια επόμενη δομή, προβάλλεται και συντάσσει το νέο κώδικα που αυτές οι εικαστικές παρεμβάσεις φέρουν. Εξάλλου απομονωμένες από το συγκεκριμένο χρονικό και χωρικό περιβάλλον δεν θα μπορούσαν να αναλυθούν και θα ήταν κενές νοήματος.

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Carnevale F., Kelsey J., 2007. «Art of the possible: Fulvia Carnevale and John Kelsey in conversation with Jacques Ranciere», *ArtForum*, March 2007.
- Ranciere J., 2003, «Politics and Aesthetics (an interview)», Forbes Morlock (trans.), *Angelaki*, volume 8, number 2, August 2003, σελ. 191-211.
- Ranciere J., 2004, The order of the city, In: Drury J., Oster C., Parker A. (trans.), *The Philosopher and His Poor by J. Ranciere*, Duke University Press, σ. 267-291, Winter 2004.
- Ranciere J., 2007, «The emancipated spectator», *ArtForum*, March 2007, σ. 270-281.
- Ranciere J., 2008. Η πολιτική της αισθητικής, Στο: Σταυρακάκης Γ., Σταφυλάκης Κ. (επιμ.), *Το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη*, εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα, σ. 85-100.
- Ranciere J., 2011, «What medium can mean», Steven Corcoran (μτφ.), *Parrhesia*, Number 11, σ. 35-43.
- Χατζοπούλου Μ., 2011, «Η αλλαγή του κώδικα του έργου τέχνης στο δημόσιο χώρο. Το παράδειγμα της Αθήνας από το 2006-2011», σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, Δεκέμβριος 2011.

ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΡΙΣΗΣ -
ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Χάρις Χριστοδούλου

Δρ. Αρχιτέκτονας Πολεοδόμος, Λέκτορας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Α.Π.Θ.
christodoulou@arch.auth.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία αναφέρεται στις πρακτικές αστικού σχεδιασμού και τις πολιτικές τοπικής διακυβέρνησης, όπως εξελίσσονται σε συνθήκες κρίσης από το 2011 στη Θεσσαλονίκη. Έμφαση δίνεται στο παράδειγμα προσπάθειας αναζωογόνησης του (κεντρικού) Δήμου Θεσσαλονίκης το οποίο στην πραγμάτωσή του αντανακλά ταυτόχρονα ένα μεγάλο φάσμα από διαφορετικές σύγχρονες θεωρήσεις και πρακτικές αστικού σχεδιασμού και πολιτικές αστικής διακυβέρνησης. Οι πρώτες, έχουν ως προτεραιότητα την ανάκτηση του δημόσιου χώρου, τη βιώσιμη κινητικότητα, τη βελτίωση της εικόνας της πόλης και τις αλλαγές στις διαδικασίες σχεδιασμού και υλοποίησης των έργων. Οι δεύτερες, αντλούν ιδέες και αντιλήψεις από το πρότυπο της επιχειρηματικής πόλης και του marketing των τόπων μέχρι το επικοινωνιακά ή συλλογικά διαμορφωμένο σχέδιο για «ανθρώπινες πόλεις» από τους ίδιους τους κατοίκους και τις τοπικές πρωτοβουλίες. Με συγκεκριμένες αναφορές στη ρητορική του Δήμου και στις παρεμβάσεις στο φυσικό χώρο, αναδεικνύονται αφενός η εύθραυστη σχέση ανάμεσα στις «καλοήθειες» προθέσεις αστικής αναζωογόνησης και τις συχνά αντιφατικές υλοποιήσεις τους στο υλικό και κοινωνικό-οικονομικό ιστό της πόλης, αφετέρου τα όρια της εμβέλειας των αρμοδιοτήτων των τοπικών φορέων όπως διαμορφώνονται στο πλαίσιο της νέας αρχιτεκτονικής της τοπικής αυτοδιοίκησης. Κύρια ζητήματα διερεύνησης αποτελούν αφενός η αποτίμηση των προσπαθειών αλλαγής αντίληψης του αστικού γίνεσθαι και των πρακτικών αστικού σχεδιασμού που υιοθετούνται, αφετέρου η εξέταση των διαδικασιών που τοποθετούν την ίδια την πόλη με «κοσμοπολίτικο» τρόπο στο παγκόσμιο πλαίσιο, να αναμετράται με τις δικές της δυνάμεις και αδυναμίες, και με αυτές του ευρύτερου διοικητικο-πολιτικού συστήματος.

Λέξεις κλειδιά: αστικός σχεδιασμός, αστική διακυβέρνηση, Θεσσαλονίκη, πολιτικές για τον αστικό χώρο, αστικά κινήματα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία αναφέρεται στις πρακτικές αστικού σχεδιασμού και τις πολιτικές τοπικής διακυβέρνησης, όπως εξελίσσονται σε συνθήκες κρίσης από το 2011 στη Θεσσαλονίκη.

Αποτελεί μία διερεύνηση της παραλληλίας των συνήθων πρακτικών της προηγούμενης περιόδου και της προσαρμογής τους στην κρίση, εμπρόθετης από τους φορείς και αυθόρμητης από τους κατοίκους και τις τοπικές πρωτοβουλίες. Βασίζεται σε στοιχεία διαθέσιμα στις ιστοσελίδες των Δήμων του ΠΣΘ (προκηρύξεις, απολογισμοί κ.λπ), στον καθημερινό τύπο, καθώς και σε εμπειρική έρευνα σε εξέλιξη. Έμφαση δίνεται στο παράδειγμα προσπάθειας αναζωογόνησης της Θεσσαλονίκης από τον κεντρικό Δήμο Θεσσαλονίκης (ΔΘ) το οποίο στην πραγμάτωσή του αντανακλά ταυτόχρονα ένα μεγάλο φάσμα από διαφορετικές σύγχρονες θεωρήσεις και πρακτικές αστικού σχεδιασμού, αλλά και πολιτικές αστικής διακυβέρνησης. Πρέπει εξ' αρχής να επισημανθεί ότι οι συνθήκες και δυναμικές της πόλης της Θεσσαλονίκης, και στη συνθήκη της κρίσης, διαφέρουν από αυτές της Αθήνας, καθώς επανέρχονται διαρκώς στο προσκήνιο οι ιδιαιτερότητες των πόλεων όπως αυτές προκύπτουν από το φυσικό χώρο, τον κοινωνικο-οικονομικό ιστό, τη θέση τους στην οικιστική ιεράρχηση, την πολιτική συγκρότηση και τις καθημερινές εμπειρίες.

Οι Δήμοι στο ΠΣΘ – όπως στην πλειονότητά τους οι Δήμοι σε όλη τη χώρα, προσπαθούν με την υποστήριξη ειδικών εξωτερικών συμβούλων, να διεκδικήσουν εκπληρώνοντας τυπικά κριτήρια επιλεξιμότητας για χρηματοδότηση, διαθέσιμους πόρους και δικτυώσεις σε έναν μεταξύ τους ανταγωνισμό για τμήματα των ροών εθνικών και ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων (λ.χ. τομεακά και περιφερειακά προγράμματα ΕΣΠΑ, αλλά και κοινοτικές πρωτοβουλίες όπως energy cities κλπ). Η διεκδίκηση πόρων γίνεται μετά από διοικητικό-τεχνική ωρίμανση διακεκριμένων έργων με περιορισμένες, αν όχι ανύπαρκτες ευρείες ζυμώσεις σε τοπική κλίμακα ή αναδράσεις από τοπικές συλλογικότητες, και συνήθως αφορούν μονοτομεακά έργα. Το αποτέλεσμα στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης είναι μία διασπορά μικρών έργων συμβατικής ανάπλασης δημόσιων χώρων και ολοκλήρωσης σημειακών κοινωνικών υποδομών (σχολεία, πολιτιστικά κέντρα κλπ) (πηγή: ΕΔΑ ΠΚΜ) που λειτουργούν μάλλον ασύνδετα μεταξύ τους, και πολύ λιγότερο ως μείζονος σημασίας μετασχηματισμοί του αστικού συγκροτήματος (λ.χ. η διεκδίκηση των χώρων των στρατοπέδων ως μητροπολιτικών χώρων πρασίνου, βλ. την περίπτωση του Δήμου Παύλου Μελά για την ευρύτερη περιοχή του πρώην στρατοπέδου Παύλου Μελά).

Στο ΔΘ από το 2011 χαρακτηριστικό στοιχείο είναι ότι το αστικό τοπίο επιχειρείται να αντιμετωπιστεί παράλληλα τόσο ως αντικείμενο προς σχεδιασμό αλλά και ως πεδίο συνολικής διαχείρισης. Με αυτήν την έννοια και λόγω της κεντροβαρικής του σημασίας στο ΠΣΘ ξεχωρίζει μεταξύ των υπολοίπων Δήμων. Η εργασία αναφέρεται στις προσπάθειες αλλαγής αντίληψης του γίνεσθαι της πόλης, και τις πρακτικές αστικού σχεδιασμού που υιοθετούνται, αφετέρου στις διαδικασίες προώθησης σχεδίων και προτάσεων στο ευρύτερο πλέγμα της αστικής διακυβέρνησης. Επιχειρείται μία αποτίμηση όχι μόνο μέσα από μία σχηματική – φορμαλιστική εκτύλιξη των διαδικασιών αλλά περισσότερο μέσα από την αναζήτηση νέων κοινών νοημάτων που έχουν σημασία κατ' αρχήν για τους ίδιους τους ανθρώπους της πόλης στο πλαίσιο της αστικής διακυβέρνησης.

Οι εξελίξεις στις οποίες αναφέρομαι στην εργασία θα πρέπει να ειπωθούν και υπό το πρίσμα της συγκεκριμένης χρονικής στιγμής αφενός αλλαγής Διοίκησης στο Δήμο με τις εκλογές του 2010, αλλά και της έναρξης εφαρμογής του 'Καλλικράτη' (ανακατανομή

αρμοδιοτήτων στην τοπική αυτοδιοίκηση και σταδιακή μεταβίβαση πολλών αρμοδιοτήτων στους Δήμους), αφετέρου του τέλους της διαχειριστικής περιόδου του ΕΣΠΑ 2007-2013 όπου οι ευκαιρίες νέων έργων αστικής ανάπτυξης ήταν πλέον περιορισμένες.

2. ΑΣΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ

Στο τέλος του 2010 η Θεσσαλονίκη βίωνε τη δική της κρίση εν μέσω της οικονομικής κρίσης και της συρρίκνωσης του κράτους και του δημόσιου τομέα. Τα μεγάλα έργα (νέα παραλία, μετρό, νέο δημαρχείο) δεν επαρκούσαν για να δώσουν μία νέα πνοή στην καθημερινότητα που έβαινε επιδεινούμενη για τους περισσότερους κατοίκους της (βλ. σχετική καμπάνια του ΤΕΕ/ΤΚΜ σχετικά με τις αστικές οχλήσεις το 2006). Το μοντέλο αστικής διαχείρισης παρουσίαζε σαφείς ελλείψεις και προβλήματα, που οδήγησαν και στις γνωστές καταδικαστικές αποφάσεις από τις δικαστικές αρχές. Υπήρχε γενικευμένη απομάκρυνση από την πραγματικότητα: στασιμότητα, υπεροπτική και λαϊκίστικη ηγεμονία από την πλειονότητα των τοπικών φορέων. Γίνονταν σειρά από περιοδικές εντυπωσιακές αναγγελίες νέων έργων και προγραμμάτων τα οποία ποτέ δεν έφτασαν το επίπεδο της υλοποίησης (λ.χ. μετεγκατάσταση ΔΕΘ, θαλάσσια συγκοινωνία, πρόγραμμα 'Θεσσαλονίκη 2012'). Επίσης, διαδοχικές ήταν οι αποτυχίες προώθησης στρατηγικών στόχων και συμμαχιών μεταξύ των τοπικών φορέων για το σύνολο του μητροπολιτικού χώρου (λ.χ. η εμπειρία αποτυχίας προώθησης του στρατηγικού σχεδίου της δεκαετίας '90 και του κοινωνικού διαλόγου των αρχών της δεκαετίας 2000, η αδυναμία θέσπισης των ΖΟΕ το 2003, και του επικαιροποιημένου ρυθμιστικού σχεδίου το 2011, μεταξύ των τυπικότερων θεμάτων). Η πληθυσμιακή διαρροή, αποτέλεσμα της προαστιοποίησης συνεχίζονταν. Το 2011 η απογραφή έδειξε ότι ο πληθυσμός στον κεντρικό Δήμο είχε φτάσει σε επίπεδο κατώτερο αυτού του 1971. Όμως, στις συνεκτικές περιοχές, κεντρικές και μη, η κατοικία διατηρούνταν και διατηρείται ακόμη ως σθεναρή χρήση. Μάλιστα χαρακτηρίζεται από ανάμειξη κοινωνικών ομάδων και εθνοτικών χαρακτήρων, ακόμη και σε περιοχές υψηλής αξίας, που διαμορφώνουν εν γένει ζωντανούς και πολύμορφους δημόσιους χώρους, αν και υποβαθμισμένους στις υλικές τους διαστάσεις.

Επίσης, μέχρι το 2011 είχαν κάνει την εμφάνισή τους διάφορες πρωτοβουλίες κατοίκων, διαφορετικές συλλογικότητες με διάφορους στόχους, πολιτικούς και μη. Είχε διαμορφωθεί μία δυναμική πολυποικίλων διεκδικήσεων και διαφορετικών προβολών στο δημόσιο χώρο που εκδηλώνονταν με διαφορετικές ευκαιρίες και δεν σχετίζονταν απαραίτητα με τη συνθήκη της κρίσης: 'Κίνηση Πολιτών', 'Πολίτες κατά της Υποθαλάσσιας', 'Urban Festival', 'Θεσσαλονίκη Αλλιώς', 'Παιδί στην Πόλη', 'Ένωση για τα Δικαιώματα των Πεζών', 'Ποδηλάτες Θεσσαλονίκης', συνελύσεις γειτονιών, 'thessalonistas' κ.ά. Αυτές οι ενεργές συλλογικότητες υποστήριζαν σε μεγάλο βαθμό και την υπερκομματική παράταξη 'Πρωτοβουλία για τη Θεσσαλονίκη' το 2010 στην πορεία της προς τη Διοίκηση του ΔΘ. Μάλιστα, μερικοί εκπρόσωποί τους στελέχωσαν τοπικές ή θεματικές ομάδες εργασίας της νέας Διοίκησης του ΔΘ από την αρχή της θητείας της.

Σχήμα 1. Θεσσαλονίκη 2010. Η διεκδίκηση του δημόσιου χώρου.

3. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΖΩΟΓΟΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

Ιδέες και αντιλήψεις για τις στρατηγικές αστικής αναζωογόνησης που εφαρμόζονται από τη νέα Διοίκηση στο ΔΘ (βλ. απολογισμούς 2011, 2012) αντλούνται από το μοντέλο της επιχειρηματικής πόλης, του marketing ή branding των τόπων (Harvey 1989, Kearns, Philo 1993, King ed 1996, Landry 2000, Florida 2004), κυρίως μέσα από την τουριστική προώθηση της πόλης που βάζει σε προτεραιότητα τους εν δυνάμει επισκέπτες της πόλης αντί τους κατοίκους της (Χέλμης, Νικολοπούλου 2012), την προσπάθεια ανάληψης εκδηλώσεων διεθνούς απήχησης (λ.χ. Ευρωπαϊκή Πρωτεύουσα Νέων 2014), αλλά και την προβολή της ιδιαίτερα δυναμικής φυσιογνωμίας του Δημάρχου σε τοπικό και διεθνές επίπεδο μέσα από αντίστοιχα δημοσιεύματα στα μέσα ενημέρωσης (ενδεικτικά: the NY Times 2012, der Spiegel 2012, the Telegraph 2013). Σε αυτό το πλαίσιο θα μπορούσε να ενταχθεί, με δεδομένο το δίκαιο των επιχειρημάτων, και η συμβολική ανακίνηση της μνήμης για το πολυπολιτισμικό παρελθόν της πόλης και η αναγνώριση των πολυάριθμων σύγχρονων ταυτοτήτων της (λ.χ. η υποστήριξη της διοργάνωσης εκδηλώσεων και πορείας μνήμης για τους χαμένους Εβραίους της πόλης στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της

Κεντρικής Ευρώπης, το άνοιγμα του μουσουλμανικού μνημείου ‘Γενί Τζαμί’ για λειτουργία προσευχής, η διαρκής επίκληση των δημιουργικών δυνάμεων της πόλης).

Ολόκληρη αυτή η προσπάθεια μπορεί να ιδωθεί αφοριστικά ως ‘*σχέδιο της μεσαιάς τάξης ή του εταιρικού κεφαλαίου*’. Όμως το επιχείρημα αν και κατανοητό μακροσκοπικά, συνιστά μάλλον επιφανειακή μεταφορά σχημάτων από τη διεθνή εμπειρία στο δικό μας ζωτικό αστικό χώρο. Αντίθετα, μπορούμε θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης συνιστά δυναμική αναπλήρωση του γνωστού συμβατικού προβληματικού προτύπου κυβέρνησης-τοπικής αυτοδιοίκησης, κυρίαρχου στη χώρας μας όσον αφορά στο χωρικό σχεδιασμό και την αστική διαχείριση, το οποίο χαρακτηρίζεται από ένα αδιέξοδο πλέγμα δράσεων ηγεμονικών φορέων σε ανταγωνισμό μεταξύ τους (τα υπουργεία και οι υπουργοί, η αποκεντρωμένη διοίκηση και οι περιφερειάρχες, οι Δήμοι και οι Δήμαρχοι, οι διάφορες τοπικές και μη συντεχνίες). Η αναπλήρωση αυτή περιλαμβάνει προσπάθειες διαμόρφωσης νέων διαδικασιών και θεσμικών υπερβάσεων σε επίπεδο διοικητικό και συμμετοχής, τόσο στις πρακτικές αστικού σχεδιασμού όσο και στις διαδικασίες υλοποίησης των συγκεκριμένων αστικών πολιτικών. Συνιστά ίσως ένα νέο πρότυπο αστικής διακυβέρνησης που επιχειρεί να υπερβεί τις αδυναμίες και αστοχίες του κράτους και της αγοράς (βλ. Βασενχόβεν κ.ά. 2010: 72-74). Είναι χαρακτηριστικές οι συνεχείς αναφορές από πλευράς Διοίκησης ότι γίνεται μία διαρκής προσπάθεια για «*by-pass στο σύστημα*» που περιλαμβάνει και διεκδίκηση ανάληψης νέων αρμοδιοτήτων στο πλαίσιο του ‘Καλλικράτη’ (λ.χ. αρμοδιότητα καθορισμού λεωφορειολωρίδων στο δημοτικό οδικό δίκτυο).

Η Θεσσαλονίκη είναι μία περιφερειακή στο παγκόσμιο και εθνικό οικονομικό και πολιτικό σύστημα πόλη, και γι’ αυτό μπορεί να δομήσει ευκολότερα μία κοσμοπολίτικη εξωστρεφή και πραγματιστική προσέγγιση των ζητημάτων αστικού σχεδιασμού και διαχείρισης με διαρκείς αναδράσεις «από τα κάτω» και πιέσεις «προς τα πάνω». Η προσπάθεια αναζωογόνησης της Θεσσαλονίκης εδράζεται επιπλέον σε έναν νέο πραγματισμό πολλαπλών δρώντων υποκειμένων που δοκιμάζει πρακτικές στο πεδίο του αστικού σχεδιασμού σε κατευθύνσεις που έως τώρα ήταν έξω από την αντίληψή μας. Οι επιλογές branding εξισορροπούνται από ένα πλέγμα δράσεων που εμπνέεται και προωθείται από τη θετική ένταξη της δυναμικής των ανθρώπων της πόλης, των κατοίκων, των τοπικών πρωτοβουλιών και κοινοτήτων, σε ένα συνεργατικό και συλλογικό σχέδιο (ανάλογων χαρακτηριστικών με αυτό που προτείνει η Healy, 2010). Είναι αυτή η κατεύθυνση τοπικής διακυβέρνησης που περιλαμβάνει την ενθάρρυνσή της κινητοποίησης, μικρής ή μεγαλύτερης εμβέλειας, η οποία βάζει με κοσμοπολίτικο τρόπο τη Θεσσαλονίκη στο χάρτη και στην πρωτοπορία των Δήμων.

Σχήμα 2. Θεσσαλονίκη 2013. Πεζόδρομος Αγίας Σοφίας

Πολλές από τις υλοποιούμενες παρεμβάσεις αποτελούν ιδέες και προτάσεις από μεμονωμένους πολίτες και κοινότητες ή τοπικές πρωτοβουλίες, εθελοντικές οργανώσεις και συνεργασίες με άλλους τοπικούς φορείς. Αρκετές προκαλούν συζητήσεις και δημόσιο διάλογο για τον ίδιο το ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, το άλλων τοπικών φορέων και των κατοίκων στη συγκρότηση της σύγχρονης ζωντανής φυσιογνωμίας της πόλης: οι ανοιχτές συνελεύσεις γειτονιάς σε επίπεδο Δημοτικής Ενότητας που προκλήθηκαν από το Δήμο, οι θεματικές Ομάδες Εργασίας με τη συμμετοχή ενεργών πολιτών, μικρότερης στόχευσης κινήσεις όπως οι εθελοντές-τριες που χωροθέτησαν στην οδό Τσιμισκή τα συμβατικά κατά τα άλλα καθιστικά που ανασύρθηκαν από τα άχρηστα των αποθηκών, η ομάδα εθελοντισμού 'Θεσσαλονίκη 2012' που ανέλαβε τη δημιουργική συντήρηση των στάσεων των λεωφορείων, η προκήρυξη εύστοχα διατυπωμένων αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, η διαμόρφωση προτάσεων σε συγκεκριμένες θέσεις μέσα από εργαστήρια φοιτητών-τριών σε συνεργασία με το ΑΠΘ (Αθανασίου κ.ά. 2012, Καλογήρου, Συρράκου 2012) αλλά και η πειραματική και διεκδικητική από πλευράς Δήμου έναντι της Περιφέρειας πεζοδρόμηση του άξονα Αγίας Σοφίας ως μείζονα δημόσιο χώρο της πόλης, η ενίσχυση γεγονότων σύγχρονης δημιουργικής αστικότητας, η ενεργή υποστήριξη της πλατφόρμας για τη μη ιδιωτικοποίηση του νερού της πόλης, η προσφυγή κατά τη μεταφοράς των αρχαίων της οδού Βενιζέλου από το Μετρό ...

Αν τα αστικά κοινωνικά κινήματα δικαιούνται το όνομά τους ανάλογα με το «αν βοηθούν στη συγκρότηση νοήματος και ταυτότητας που οδηγεί σε πολιτισμικούς μετασχηματισμούς» (Leontidou 2008: 1182) τότε θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι στη Θεσσαλονίκη διατηρείται με τις επιλογές της Διοίκησης του ΔΘ και όχι μόνο, σε εγρήγορση ένα πολύμορφο αστικό κίνημα που αναφέρεται στην ίδια τη διεκδίκηση του

δημόσιου χώρου της πόλης ως «δυναμικής πολλαπλότητας» (Madanipour ed 2010, 13). Η υπόθεση αυτή απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση. Σε μία πρώτη εκτίμηση πρόκειται για ένα άτυπο κίνημα το οποίο εξυπηρετεί και συγχρόνως νοηματοδοτεί στην πράξη τις διαδικασίες αστικής αναζωογόνησης στη σύγχρονη συνθήκη της κρίσης, προβάλλει αυθόρμητες αντιστάσεις στο λεγόμενο «καθάρισμα της εικόνας» (Χέλμης, Νικολοπούλου 2012) στο πλαίσιο του branding της πόλης και ισχυροποιεί ένα επίπεδο προσδοκιών και αντίληψης της πόλης πέρα από τις συμβατικές αναπαραστάσεις της.

4. ΑΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΑΧΙΣΤΩΝ ΑΝΑΓΚΑΙΩΝ ΜΕΣΩΝ

Οι υιοθετούμενες από το ΔΘ πρακτικές αστικού σχεδιασμού θέτουν σε προτεραιότητα τα προφανή ζητήματα για μια σύγχρονη «ανθρώπινη πόλη» (Gehl 2013), την ανάκτηση του δημόσιου χώρου, τη βιώσιμη κινητικότητα, τη βελτίωση της εικόνας της. Σηματοδοτούν όμως και αλλαγές στη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης των έργων που εναρμονίζονται με τις κατευθύνσεις της «πολεοδομίας τακτικής» (tactical urbanism, Lydon ed 2011, 2012) (που περιλαμβάνουν πρακτικές αστικού σχεδιασμού με ονομασίες αμετάφραστες ακόμη στα ελληνικά ‘guerilla’, ‘pop-up’, ‘do-it-yourself’ κ.ά.) η οποία υπερβαίνει την παράλυση που προκύπτει από εκτενείς αναλύσεις και προτείνει βραχυπρόθεσμες μικρής κλίμακας δράσεις με στόχο μακροπρόθεσμες αλλαγές στο αστικό περιβάλλον. Οι εξελίξεις αυτές στη σκέψη για την πόλη αναδύθηκαν ως συνέχεια της μετα-νεωτερικής στροφής στο σχεδιασμό στο πλαίσιο της Νέας Πολεοδομίας πολύ πριν την κρίση. Όμως επειδή ακριβώς αναφέρονται σε άμεσες δράσεις χαμηλού κόστους υιοθετήθηκαν ταχύτατα σε πλήθος πόλεων, αφού στη συνθήκη της τρέχουσας οικονομικής κρίσης οι συμβολικές και στιλιστικές προθέσεις μεγάλων σχεδίων αστικής αναζωογόνησης ή παρεμβάσεων ολικού σχεδιασμού υποχωρούν. Αναγνωρίζεται εκ νέου η συμβολή ενός ‘αστικού σχεδιασμού των ελάχιστων αναγκαίων μέσων’ στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της δημόσιας ζωής στις πόλεις.

Για την περίπτωση της Θεσσαλονίκης, ο Δήμαρχος χαρακτηριστικά λέει για τον περιορισμό της κυριαρχίας τους αυτοκινήτου: «δεν θα περιμένουμε το Μετρό» (Μπουτάρης 2013), και αντίστοιχα ο Αντιδήμαρχος Αστικών Αναπλάσεων και Δικτύων αναφέρει: «έχω ασχοληθεί στο παρελθόν με μεγάλα σχέδια, θέλω να αρχίσουμε να κάνουμε κάτι, έστω και μικρά ... χρειάζεται αποφασιστικότητα, ενεργητικότητα!... τα ολοκληρωμένα σχέδια δεν εφαρμόζονται απαραίτητα» (Κουράκης 2013). Επίσης, υποστηρίζει ότι επιχειρούν μία «αναμόχλευση των κλιμάκων» (ό.π.) πέρα από τη γραφειοκρατία των έργων και χωρίς να θεραπεύονται προβλήματα ή αστοχίες που έχουν δημιουργηθεί από το γενικό πολεοδομικό σχεδιασμό. Στόχος είναι παρεμβάσεις που έχουν άμεσο αντίκτυπο στη λειτουργία του αστικού χώρου. Πράγματι, πολυάριθμα μικρά έργα λειτουργικού εξωραϊσμού, ευέλικτα σχεδιασμένα, υιοθετούν μία αρχιτεκτονική των ελάχιστων χειρισμών σε διατάξεις και υλικά που ελευθερώνουν τον αστικό χώρο άμεσα προς όφελος των πεζών. Οι πεζοδρομήσεις και η μετατροπή άσημων πυκνο-παρκαρισμένων οδών σε δρόμους ήπιας κυκλοφορίας με απομάκρυνση της παρόδιας στάθμευσης, η επέκταση του δικτύου ποδηλατοδρόμων, αλλά και η συστηματική αφαίρεση διαφημιστικών-ενημερωτικών πινακίδων από τις προσόψεις και εγκαταλειμμένων περιπτέρων από τα

πεζοδρόμια αξιοποιούν σκοπίμως παραγνωρισμένες αρμοδιότητες από την πλειοψηφία των ΟΤΑ. Για τη Θεσσαλονίκη, με το συγκεκριμένο πληθυσμιακό μέγεθος και κοινωνικο-οικονομική δομή, όλα αυτά έχουν σημασία για τη συνοχή της και το επίπεδο διαβίωσης ή την υποκειμενική «ευτυχία» των κατοίκων της, σήμερα αλλά και μακροπρόθεσμα. Ανακουφίζουν την καθημερινή ζωή στο ιστορικό-εμπορικό κέντρο και σημειακά στις περιφερειακές συνοικίες.

Ωστόσο, υπάρχουν πολλά ακόμη που πρέπει να ληφθούν υπόψη προκειμένου για την επιτυχή έκβαση του όλου εγχειρήματος: ο αποτελεσματικός έλεγχος της έρπουσας κερδοσκοπίας των πεζοδρομίων και των πλατειών – ακόμη και σε συμβολικά φορτισμένα σημεία όπως η πλατεία Αριστοτέλους και οι ιστορικές αγορές, ο πιθανός επικείμενος ανεξέλεγκτος εξευγενισμός του ιστορικού κέντρου που διατηρεί σήμερα ακόμη έναν υγιή χαρακτήρα λειτουργικής και κοινωνικής ανάμειξης, η υπέρβαση των στοιχειωδών διαμορφώσεων ήπιας κυκλοφορίας υπέρ αποτελεσματικότερων και ασφαλέστερων διατάξεων, η ενεργοποίηση περισσότερων άυλων εργαλείων αστικού σχεδιασμού, όπως η εισαγωγή ρυθμίσεων εξυπηρέτησης της κατοικίας στη στάθμευση και ο λεπτομερής έλεγχος των εντός σχεδίου χρήσεων γης, η διατήρηση της ποικιλομορφίας στις γειτονιές και η άρση της υποβάθμισης σε περιοχές με απαξιωμένο κτιριακό απόθεμα, η μακροπρόθεσμη διαχείριση των δημόσιων χώρων (βλ. επιφυλάξεις για τους χώρους πρασίνου στο Αθανασίου 2012) κ.ά. που απαιτούν σταθερά ολοκληρωμένες και πολύ-επίπεδες παρεμβάσεις αστικού σχεδιασμού που μόνο να ξεκινήσουν μπορούν εν μέσω κρίσης, ίσως δημιουργώντας από σήμερα κάποιες προϋποθέσεις.

5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η εργασία αναδεικνύει την περίπτωση του ΔΘ ως παράδειγμα, μοναδικό για τα ελληνικά δεδομένα λόγω του ολικού του χαρακτήρα, της προσπάθειας αντιμετώπισης των αλληλένδετων προβλημάτων της πόλης τόσο στο επίπεδο του σχεδιασμού όσο και στο επίπεδο της αστικής διακυβέρνησης. Παρά το γεγονός ότι εμφανίζεται να εκπληρώνει κριτήρια για έναν επιτυχή σχεδιασμό για το μελλοντικό χαρακτήρα και επίπεδο διαβίωσης της πόλης, μας παρακινεί να σκεφτούμε την εύθραυστη σχέση ανάμεσα στις αρχικές προθέσεις αστικής αναζωογόνησης και τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματά τους στον υλικό και κοινωνικό-οικονομικό ιστό της πόλης. Οι υιοθετούμενες πρακτικές τοποθετούν την ίδια την πόλη ως «συνήθη», και τους κατοίκους της, με «κοσμοπολίτικο» τρόπο στο παγκόσμιο πλαίσιο (Robinson 2002, 2006), να αναμετράται με τις δικές της δυνάμεις και αδυναμίες, και με αυτές του ευρύτερου διοικητικό-πολιτικού συστήματος.

* Θέσεις και υποθέσεις που αναπτύσσονται στην παρούσα εργασία διατυπώθηκαν εν συντομία σε άρθρο στην περιοδική έκδοση του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ 'Αρχιτέκτονες', τ.6, Οκτ. 2013.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ

Daley, Suzanne, 15-6-2012. "Greek Mayor Aims to Show Athens How It's Done", *the New York Times*, ηλεκτρονική

- έκδοση http://www.nytimes.com/2012/06/16/world/europe/thessaloniki-tackles-greeces-problems-in-miniature.html?pagewanted=all&_r=0 (πρόσβαση 9-5-2013)
- Florida, R., 2004. *Cities and the Creative Class*, Routledge, Oxon
- Gehl, J., 2013. *Ανθρώπινες Πόλεις*, MBike, Αθήνα
- Harvey, D., 1989. "From Managerialism to Entrepreneurialism: the Transformation of Urban Governance in Late Capitalism", *Geografiska Annaler*, 71B, pp. 3-17
- Healy, P., 2010. *Making Better Places. The Planning Project in the Twenty-First Century*, Palgrave Macmillan, Hampshire
- Heyer, Julia Amalia, 15-2-2012. "Greece's Model Mayor: Reform Hero Takes on Corruption in Thessaloniki", *Der Spiegel*, <http://www.spiegel.de/international/europe/greece-s-model-mayor-reform-hero-takes-on-corruption-in-thessaloniki-a-815289.html> (πρόσβαση 9-5-2013)
- Kearns, G. and Philo, C. (eds), 1993. *Selling Places: The City as Cultural Capital, Past and Present*, Pergamon Press, Oxford.
- King, A.D. (ed) 1996. *Re-presenting the City, Ethnicity, Capital and culture in the 21st Century Metropolis*, New York University Press, New York
- Landry, C., 2000. *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*, Earthscan, London
- Leontidou, L, 2010. "Urban Social Movements in 'Weak' Civil Societies: The Right to the City and Cosmopolitan Activism in Southern Europe", *Urban Studies*, v.47, n.6/2010, σ.1179-1203
- Lydon, M. (ed) 2011. *Tactical Urbanism*, beta, αναρτημένο : <http://bettercities.net/sites/default/files/Tactical%20Urbanism%20Final.pdf> [πρόσβαση 15-9-2013]
- Lydon, M. (ed) 2012. *Tactical Urbanism*, Vol.2, αναρτημένο : <http://www.cnu.org/sites/www.cnu.org/files/tacticalurbanismvol2final.pdf> [πρόσβαση 15-9-13]
- Madanipour, A., (ed) 2010. *Whose Public Space? International Case Studies in Urban Design and Development*, Routledge, Abingdon-Oxon
- Robinson, J., 2002. Global and World Cities: A View from Off the Map, *International Journal of Urban and Regional Research*, 26, 3, pp. 531-554
- Robinson, J., 2006. *Ordinary Cities: Between Modernity and Development*, London and New York: Routledge
- Spillius, Alex, 30-4-2013. "Yiannis Boutaris: Greece's vision of hope", *the Telegraph*, ηλεκτρονική έκδοση <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/greece/9998013/Yiannis-Boutaris-Greeces-vision-of-hope.html> (πρόσβαση 9-5-2013)
- Αθανασίου, Ε., 2012. «"What's Up Park" ή η Πολιτική Οικολογία των Χώρων Πρασίνου στη Θεσσαλονίκη», *Βιβλίο Πρακτικών 3^{ου} Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου 2012, σελ.614-619
- Αθανασίου, Ε., Α.Βιτοπούλου, Α.Καραδήμου-Γερόλυμπου, Α.Παπαγιαννάκης, Χ. Χριστοδούλου, 2012. «Απο το Εικονικό στο Εφικτό: Πράξεις Αστικού Σχεδιασμού για την Καθημερινή Ζωή», *Βιβλίο Πρακτικών, 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Πεδίον Άρεως, Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου σελ. 651-656

- Βασενχόβεν. Λ.Κ., Κ.Σαπουντζάκη, Ασπρογέρακας, Ε., Γιαννίρης, Η., Παγώνης, Θ., 2010. *Χωρική Διακυβέρνηση. Θεωρία, Ευρωπαϊκή Εμπειρία και η Περίπτωση της Ελλάδας*, Κριτική, Αθήνα
- Δήμος Θεσσαλονίκης, Απολογισμός 2011
(<http://www.thessaloniki.gr/portal/page/portal/DioikitikesYpiresies/Dioikisi> [πρόσβαση 10-5-2013])
- Δήμος Θεσσαλονίκης, Απολογισμός 2012
(<http://www.thessaloniki.gr/portal/page/portal/DioikitikesYpiresies/Dioikisi> [πρόσβαση 15-9-2013])
- Ενδιάμεση Διαχειριστική Αρχή Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας (ΕΔΑ ΠΚΜ)
<http://www.perkm.gr/web/guest/> [πρόσβαση 10-5-2013]
- Καλογήρου, Ν., Συρράκου, Χ., 2012. «Ένα πείραμα συμμετοχικού σχεδιασμού στη Θεσσαλονίκη», *Βιβλίο Πρακτικών 3^{ου} Συνέδριου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου 2012, σελ. 447-441
- Κουράκης, Α., 2013. «Η ανάκτηση του δημόσιου χώρου και η βιώσιμη κινητικότητα στο Δήμο Θεσσαλονίκης», αδημοσίευτη διάλεξη, Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ, 28-2-2013
- Μπουτάρης, Γ., 2013. Παρέμβαση στο στρογγυλό τραπέζι συζήτησης με αφορμή την ελληνική έκδοση του βιβλίου Gehl (2013), Θεσσαλονίκη, Μέγαρο Μουσικής, 28-4-2013
- Χέλμης, Χ., Νικοπούλου, Ε., 2012. «Branding Destinations: Η Σημασία της Ενιαίας Ταυτότητας Επικοινωνίας και η Μεθοδολογία για την Οικοδόμηση της. Η Περίπτωση της Θεσσαλονίκης», *Εισήγηση στο 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Marketing & Branding του Τόπου, Στρατηγικής Προβολής και Ταυτότητας του Τόπου*, Βόλος, 30 Μαρτίου-1 Απριλίου 2012, όπως αναρτήθηκε στο διαδίκτυο: <http://www.citybranding.gr/2012/04/branding-destinations-h.html> [πρόσβαση 5-5-2013]

ΟΙ ΧΩΡΟΙ ΤΟΥ ΤΟΚΕΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΙΕΥΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Μυρτώ Χρονάκη

Αρχιτέκτων μηχανικός, διδάκτωρ ΑΠΘ, myrto.ch@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη σημερινή συγκυρία της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης, η οποία πλήττει και τον τομέα της Δημόσιας Υγείας, οι μαιευτικές υπηρεσίες και οι χώροι τους βρίσκονται σε μια διαδικασία μεταβολών και επανασηματοδοτήσεων, όπως φαίνεται από τις πρόσφατες εξελίξεις στις μαιευτικές κλινικές του Βόλου και από τη νομική δίωξη του τοκετού στο σπίτι στη Θεσσαλονίκη.

Η καθολική ιατρικοποίηση εξακολουθεί να καθορίζει τη μαιευτική περίθαλψη και τους χώρους της. Όμως, η υποχρηματοδότηση και η συνεπαγόμενη υποβάθμιση της καταδεικνύουν τα εγγενή της προβλήματα και μειώνουν το συμβολικό και κοινωνικό της κύρος. Ταυτόχρονα, εντείνεται και η κριτική αντιμετώπιση της και η αναζήτηση νέων τρόπων φροντίδας και νέων χώρων για τη γέννα πιο κοντά στο μοντέλο του «φυσικού» τοκετού.

Παράλληλα, η πρακτική του τοκετού στο σπίτι γίνεται αντικείμενο μιας διαμάχης στην οποία διακυβούνται στοιχειώδεις ελευθερίες και σημασίες ταυτισμένες με τον οικιακό χώρο. Η δίωξη επανενεργοποιεί την εννοιολόγηση του ως επικίνδυνου τύπου, ενώ η ιδιωτικότητα ακυρώνεται από τις έρευνες των υγειονομικών αρχών; παράλληλα, μαίες και γιατροί του νοσοκομείου επιδιώκουν να ιδιοποιηθούν τη φροντίδα των τοκετών στο σπίτι. Ωστόσο, παρά την αρνητική δημοσιότητα, έχει ανοίξει μία δημόσια συζήτηση η οποία τείνει να επανασηματοδοτήσει το σπίτι ως κατάλληλο τόπο για τη γέννα.

Οι διαφορετικές χρήσεις του μαιευτηρίου και ο τοκετός στο σπίτι δείχνουν ότι οι επαναπροσδιορισμοί πρακτικών για τον τοκετό που επιβάλλει η οικονομική κρίση μπορεί να αποτελέσουν αφορμή για μια λιγότερο ιατρικοποιημένη, αντίληψη για τη γέννα και τη φροντίδα της, και να γίνουν το όχημα για την ανάκτηση της αρμοδιότητας, του ελέγχου και της προσωπικής ευθύνης για τη φροντίδα της υγείας γενικότερα.

Λέξεις κλειδιά: ιατρικοποίηση της γέννας, υποβάθμιση, τοκετός στο σπίτι, δίωξη, προσωπική ευθύνη

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ήδη πριν την εφαρμογή των προγραμμάτων λιτότητας, στην Ελλάδα είχε αρχίσει να παρατηρείται μια διαδικασία μεταβολών και επανασηματοδοτήσεων τόσο των μαιευτικών υπηρεσιών όσο και του ίδιου του τοκετού. Παρακολουθώντας τις αλλαγές αντιλήψεων και πρακτικών που είχαν συμβεί σε άλλες χώρες, κυρίως στις ΗΠΑ και στην Αγγλία, η καθολική ιατρικοποίηση του τοκετού, δηλαδή η αντιμετώπιση του ως παθολογικό φαινόμενο και η έντονη παρεμβατικότητα της μαιευτικής, είχε αρχίσει να

αμφισβητείται από νέες μητέρες και από μέλη του ιατρικού προσωπικού και άλλους επαγγελματίες υγείας. Ο «φυσικός», χωρίς φάρμακα και επεμβάσεις, τοκετός στο μαιευτήριο είχε αρχίσει να κερδίζει έδαφος, και ο τοκετός στο σπίτι έκανε δειλά-δειλά την επανεμφάνισή του. Όμως οι συνθήκες της οικονομικής στενότητας των τελευταίων ετών επιτάχυναν αυτές τις αλλαγές, τόσο λόγω της πτώσης της ποιότητας των παρεχόμενων από το Σύστημα Υγείας μαιευτικών υπηρεσιών και της αναγκαιότητας ανακάλυψης νέων επιχειρηματικών πεδίων από τους επαγγελματίες της γέννας, όσο και της αντίστροφης ανάγκης περιφρούρησης του επαγγελματικού πεδίου των μαιευτήρων και νοσοκομειακών μαιών από εναλλακτικούς θεραπευτές όπως οι ανεξάρτητες μαιές. Το περιθωριακό σήμερα, αλλά ωστόσο εντεινόμενο ρεύμα παράκαμψης του καθιερωμένου συστήματος περίθαλψης του τοκετού και η ανάληψη πρωτοβουλιών από μητέρες και ανεξάρτητες μαιές αποτελούν έναν δυνητικό κίνδυνο για το μονοπώλιο της συμβατικής μαιευτικής. Η εδαφοκυριαρχία σε αυτό το πεδίο είναι αντικείμενο διαμάχης και συγκρούσεων που φαίνονται αρχικά να πλήττουν τις μητέρες και τις οικογένειες, ενδέχεται όμως τελικά να αποτελέσουν αφορμή για την παροχή περισσότερων επιλογών και μεγαλύτερης ελευθερίας στον τρόπο και στον τόπο της γέννας, από τον «φυσικό» τοκετό στο μαιευτήριο μέχρι τη γέννα στην ιδιωτική κατοικία.

2. ΤΑ ΕΡΕΨΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Στις σημερινές συνθήκες της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης ο τομέας της Δημόσιας Υγείας και της Υγειονομικής Περίθαλψης πλήττεται βαθύτατα. Οι γιατροί μένουν απλήρωτοι, το νοσηλευτικό προσωπικό μειώνεται, στον εξοπλισμό και στα υλικά των νοσοκομείων υπάρχουν βασικές ελλείψεις, στις ιδιωτικές κλινικές ο Ενιαίος Οργανισμός Παροχής Υπηρεσιών Υγείας (ΕΟΠΥΥ) δεν καταβάλλει τα συμβεβλημένα, τα έξοδα μεταφέρονται στους νοσηλευόμενους και οι ασθενείς δεν βρίσκουν την περίθαλψη που χρειάζονται.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των επιπτώσεων αυτής της κρίσης και της μείωσης των παροχών στον τομέα της Υγείας είναι η νέα υπογεννητικότητα. Οι γεννήσεις έχουν μειωθεί τα τελευταία τρία χρόνια στην Ελλάδα, τόσο λόγω της απαισιοδοξίας των πιθανών γονέων για το μέλλον ενός παιδιού όσο και της εντεινόμενης υποβάθμισης γενικότερα της ιατρικής περίθαλψης και των μεγάλων εξόδων της γέννας ειδικά. Στο νέο περιγεννητικό τοπίο της κρίσης το κόστος της απόκτησης ενός παιδιού φαίνεται συχνά απαγορευτικό. Παρά τη σημερινή κακή οικονομική κατάσταση των περισσότερων πολιτών, οι αμοιβές των γιατρών και των κλινικών που παρέχουν μαιευτική περίθαλψη δεν φαίνεται να έχουν μειωθεί ιδιαίτερα. Το ιατρικό μονοπώλιο και το ολιγοπώλιο των κλινικών που χαρακτηρίζει τη μαιευτική περίθαλψη στην Ελλάδα συνεχίζει να καθορίζει τις πρακτικές και τις αμοιβές των γιατρών και των μαιευτηρίων.

Όμως η υποχρηματοδότηση της λειτουργίας αυτού του ιατροκεντρικού συστήματος το υποβαθμίζει συνεχώς, καταδεικνύει τα εγγενή προβλήματα του και εντείνει τα αρνητικά αποτελέσματα της υπεριατρικοποίησης του τοκετού, όπως την εξάρτηση από την τεχνολογία, τις δυσκολίες που δημιουργούνται στην ίδια τη γέννα και στο θηλασμό και τη μετατροπή της γέννησης σε μια ελεγχόμενη μηχανική διαδικασία. Αν και αρχικά η κρίση δεν είχε μειώσει την εμπιστοσύνη των εγκύων και μητέρων στη μαιευτική περίθαλψη, σήμερα η κριτική που της ασκείται μοιάζει να έχει όλο και μεγαλύτερη απήχηση. Τα

υψηλά ποσοστά επεμβάσεων όπως η καισαρική τομή και η περινεοτομή δεν είναι πια στο απυρόβλητο, αντίθετα πολλές μητέρες πλέον αναζητούν εναλλακτικές προσεγγίσεις για τη φροντίδα του τοκετού. Επιπλέον, ορισμένοι επαγγελματίες της μαιευτικής αντιλαμβάνονται το αδιέξοδο της συνέχισης αυτού του συστήματος μερικές φορές υιοθετούν λύσεις πιο κοντά στο μοντέλο του επονομαζόμενου «φυσικού» τοκετού, λιγότερο επεμβατικές και με μικρότερο κόστος.

Η αρχιτεκτονική και ο χώρος παίζουν καθοριστικό ρόλο στις πρακτικές και τις νοσηματοδοτήσεις της περιγεννητικής φροντίδας, τόσο στην περίπτωση της ομαλής εφαρμογής της τυπικής μαιευτικής περίθαλψης όσο και στη σημερινή αμφισβήτηση και τον επαναπροσδιορισμό της. Η διάσταση του χώρου είναι αποφασιστικής σημασίας στη διαδικασία του ορισμού της γέννας ως ενός γεγονότος εκτός της καθημερινής ζωής. Τοποθετούμενος στο μαιευτήριο, ο τοκετός ορίζεται ως ιατρικό πρόβλημα που ελέγχεται από τους ειδικούς της περίθαλψης. Αντίστοιχα, η αποϊατρικοποίηση της γέννας περνά μέσα από τη δημιουργία νέων χώρων όπως τα κέντρα φυσικού τοκετού, ή τη χρήση υπαρχόντων όπως του σπιτιού ως τόπου τοκετού.

Μέχρι πρότινος, οι χώροι του τοκετού στο μαιευτήριο ήταν οργανωμένοι βάσει των λειτουργικών αναγκών της τυπικής επεμβατικής μαιευτικής, διευκόλυναν την πραγματοποίηση των διαδικασιών της και υποστήριζαν την τελετουργική τους σκοπιμότητα, δίνοντας τη δυνατότητα στο τεχνοϊατρικό μοντέλο του τοκετού να συνεχίζει την πρακτική και συμβολική του κυριαρχία στην Ελλάδα.

Όμως, οι περισσότερες τυπικές μαιευτικές διαδικασίες έχουν υποστεί κριτική και η καθολική τους εφαρμογή έχει απορριφθεί εδώ και χρόνια από διεθνείς έγκριτους φορείς της υγειονομικής περίθαλψης όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO 1996). Η έλλειψη ιατρικής αναγκαιότητας καταδεικνύει τον συμβολικό ρόλο των τυπικών μαιευτικών πρακτικών, αυτόν της απόδειξης της ανωτερότητας της τεχνοεπιστήμης απέναντι στις φυσικές δυνάμεις της μητέρας και του μωρού (Davis-Floyd 1992), ρόλος που υποστηρίζεται από την τυπική διαρρύθμιση και χρήση των χώρων του μαιευτηρίου.

Ωστόσο, στις σημερινές συνθήκες υποχρηματοδότησης των νοσηλευτικών ιδρυμάτων, η εφαρμογή της τεχνομαιευτικής γίνεται πρακτικά δυσκολότερη, το επιστημονικό της κύρος μειώνεται, και η βαθύτερη συμβολική σημασία της ακυρώνεται. Χωρίς κάποια ιατρική χρησιμότητα και απογυμνωμένες από την αίγλη που τις περίβαλλε, αυτές οι διαδικασίες αποκαλύπτονται ως αυτό που ήταν εξαρχής, άσκοπες και βλαβερές πράξεις που παρεμποδίζουν την πορεία του τοκετού.

Οι χώροι που τις φιλοξενούν σταδιακά φθείρονται και υποβαθμίζονται, μοιάζουν κενά κελύφη των οποίων οι ένοικοι τα έχουν εγκαταλείψει, μετατρέπονται σε ερείπια που αποκαλύπτουν τη δομή μιας παλιότερης τάξης πραγμάτων. Η αποσάθρωση του ευπαθούς συστήματος της ιατρικοποίησης, η οποία είχε αρχίσει εδώ και μερικά χρόνια, τώρα επιταχύνεται και γίνεται πιο εμφανής.

Σε κάποιες ακραίες περιπτώσεις, η οικονομική κρίση αναδεικνύει τον πραγματικό φορέα της εξουσίας στη μαιευτική, που δεν είναι η μητέρα, αλλά το ίδρυμα και οι διαχειριστές του. Για μια ανασφάλιστη λεχώνα, το μαιευτήριο μπορεί να μετατραπεί σε πραγματικά επικίνδυνο μέρος, σε εφιαλτικό τόπο, όπου το μωρό «κρατείται» ενώ η μητέρα «εκδιώχνεται» μέχρι να πληρωθούν τα έξοδα του τοκετού. Αυτή η νέα χρήση του χώρου επαναπροσδιορίζει ή και ακυρώνει τη σχέση της βιολογικής συγγένειας με την κοινωνική. Ταυτόχρονα όμως ολοκληρώνει τις διαδικασίες αποχωρισμού που είναι

εγγενές στοιχείο της τυπικής τεχνομαιευτικής, και ταυτόχρονα κάνει σαφέστερο το μήνυμα του σε ποιον ανήκει το μωρό, στη μητέρα ή στο ίδρυμα;¹

Εξίσου ενδιαφέρον, αλλά από μία άλλη σκοπιά, είναι το γεγονός του περιστασιακού επαναπροσδιορισμού των μαιευτηρίων με τρόπους που επιδιώκουν να υπερβούν τα οικονομικά βάρη της κρίσης, τόσο από κάποια μέλη του προσωπικού τους όσο και από ορισμένες μέλλουσες μητέρες. Παραδείγματος χάριν, μερικοί γιατροί και μαίες του δημόσιου αλλά και του ιδιωτικού τομέα έχουν αρχίσει να ενδιαφέρονται για τη δημιουργία αιθουσών ή και κέντρων τοκετού που θα υποστηρίζουν τον «φυσικό» τοκετό χωρίς τα ακριβά φάρμακα και τις πολυέξοδες επεμβάσεις. Στο δημόσιο νοσοκομείο του Βόλου μερικές έγκυοι αποφεύγουν να τηρήσουν το προκαθορισμένο ραντεβού για φαρμακευτική πρόκληση τοκετού και πηγαίνουν όταν νιώσουν ότι «ήρθε η ώρα τους», εμπιστεύονται δηλαδή τις φυσικές δυνάμεις του σώματος τους και χρησιμοποιούν το νοσοκομείο όταν κρίνουν ότι το χρειάζονται. Στην ιδιωτική κλινική οι τυπικοί χώροι μπορεί να χρησιμοποιούνται και με εναλλακτικούς τρόπους, δηλαδή μια γυναίκα να γεννήσει στην αίθουσα ωδίνων, ένα λιγότερο ιατροποιημένο μέρος, με πιο οικεία επίπλωση και λιγότερο χειρουργικό εξοπλισμό από την αίθουσα τοκετού.

Μερικές φορές ακόμη και οι μαίες και οι γιατροί μπορεί να είναι πιο ανοιχτοί απ' ότι παλιότερα σε εναλλακτικές προτάσεις. Η επιμονή των μητέρων, υποστηριζόμενη από μέλη του προσωπικού, επαναπροσδιορίζει τόσο τον ίδιο τον τοκετό, που έτσι αποϊατρικοποιείται εν μέρει, όσο και τους χώρους του μαιευτηρίου, που χάνουν μεγάλο μέρος της συμβολικής τους ισχύος.

Το σημερινό μονοπώλιο μαιευτικής φροντίδας αρχίζει να παρουσιάζει ρωγμές, και εναλλακτικές επιλογές να εμφανίζονται από το εσωτερικό του. Τα μαιευτήρια δεν αλλάζουν μεν ακόμη μορφή, αλλά οι χρήσεις και οι σημασιοδοτήσεις τους μεταβάλλονται, εν μέρει και περιστασιακά, εν μέσω νέων συγκρούσεων, συμβιβασμών και αντιφάσεων. Στο σκοτεινό τοπίο της μαιευτικής περίθαλψης σήμερα διαφαίνεται αχνά μία προοπτική αλλαγής και βελτίωσης.

Το μεγαλύτερο εμπόδιο εδώ δεν είναι ούτε το οικονομικό, ούτε και ο χώρος. Καταρχήν είναι γνωστό ότι ο τοκετός χωρίς φάρμακα και παρεμβάσεις κοστίζει λιγότερο στο Σύστημα Υγείας από ότι οι καθιερωμένες καισαρικές τομές π.χ. Ούτε και μία νέα χωρική διευθέτηση θα μεταμορφώσει εν μία νυκτί τον τρόπο παροχής μαιευτικής περίθαλψης.. Γιατί ο χώρος μπορεί μεν να υποστηρίξει ή να παρεμποδίσει τη μία ή την άλλη πρακτική, αλλά δεν προκαθορίζει τις σχέσεις που θα αναπτυχθούν σε αυτόν, όπως είχε δηλώσει και ο Μισέλ Φουκό² παλαιότερα. Είναι η απαιτούμενη αλλαγή νοοτροπίας από το μαιευτικό προσωπικό που είναι δύσκολη, αναφέρει ο διευθυντής της Τεχνικής Υπηρεσίας του δημόσιου νοσοκομείου στο Βόλο.

3. ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΕΣ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

Στον αντίποδα της επεμβατικής τεχνομαιευτικής βρίσκεται η ολιστική προσέγγιση του τοκετού στο σπίτι, η οποία μέχρι πρότινος απορρίπτονταν προκαταβολικά ως θέμα ταμπού. Σήμερα ωστόσο έρχεται στο προσκήνιο με νέες σημασίες.

Ο τοκετός στο σπίτι είχε εξαλειφθεί σχεδόν πλήρως στην Ελλάδα τα τελευταία 50 χρόνια, ως μία επικίνδυνη και οπισθοδρομική πρακτική. Πιο πρόσφατα όμως, που η καθολική ιατροποίηση του τοκετού αμφισβητείται από όλο και περισσότερες μητέρες

και επαγγελματίες, η γέννα κατ' οίκον επανεμφανίζεται ως μία αποδεκτή και ασφαλής εναλλακτική λύση που επιπλέον έχει και οικονομικά πλεονεκτήματα. Τα τελευταία χρόνια στις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας, κυρίως στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, οι τοκετοί στο σπίτι αποτελούν πλέον μία πρακτική όχι απόλυτα αποδεκτή αλλά εφικτή και σχεδόν νομιμοποιημένη σε ορισμένους κύκλους. Επιπλέον, η οικονομική ανέχεια που έχει προκαλέσει η κρίση μπορεί να έχει προβληματίσει τους μέλλοντες γονείς ως προς το ποιος είναι ο καταλληλότερος τρόπος και τόπος για τον ερχομό του μωρού τους στον κόσμο. Θέλοντας να αποφύγουν το υπέρογκο κόστος της γέννας σε ιδιωτικό μαιευτήριο ή το «φακελάκι» στο δημόσιο νοσοκομείο, ορισμένοι ίσως να προτιμούν την μικρή αποζημίωση που παρέχεται από τα ασφαλιστικά ταμεία για τη γέννα στο σπίτι. Όμως η ελάχιστη άνοδος της «δημοτικότητας» αυτής της επιλογής φαίνεται ότι έχει προξενήσει νέες αντιπαραθέσεις. Ήδη από το 2010 έχει ξεκινήσει μία άνευ προηγουμένου δίωξη στη Θεσσαλονίκη κατά γονέων και γιατρών, και μάλιστα από το Σύλλογο Μαιών, έναν φορέα για τον οποίο ο τοκετός στο σπίτι αποτελεί μία υποχρέωση από την παρούσα νομοθεσία. Παράλληλα, οι ίδιες μαίες, μαζί με ορισμένους γιατρούς επιδιώκουν να λάβουν χρηματοδότηση από ευρωπαϊκό πρόγραμμα για να παράσχουν μαιευτική φροντίδα στο σπίτι.

Σε αυτές τις αντικρουόμενες διαδικασίες αναδεικνύονται οι μεταβαλλόμενες χρήσεις του χώρου του σπιτιού και συγκροτούνται οι διαφορετικές εννοιολογήσεις του, πάντοτε σε σχέση με το ρόλο των εκάστοτε φορέων έγκυρης γνώσης και εξουσίας:

Στην αρχική εξάλειψη και περιθωριοποίηση του τοκετού κατ' οίκον, το σπίτι ορίζεται ως ένας τόπος επικίνδυνος για τη ζωή και την υγεία του μωρού και της μητέρας, ενώ το τεχνολογικά εξοπλισμένο μαιευτήριο θεωρείται ότι εξασφαλίζει την βέλτιστη έκβαση του τοκετού.

Αντίθετα, οι υποστηρίκτριες του τοκετού στο σπίτι, μητέρες και μαίες, πιστεύουν ότι είναι ένα μέρος οικείο και ασφαλές που προσφέρει προστασία από παρεμβάσεις και λοιμώξεις, καλύτερες εγγυήσεις για την εξέλιξη και έκβαση του τοκετού, μεγαλύτερη ιδιωτικότητα και ελευθερία στη γυναίκα που γεννά, και έλεγχο στο τι θα συμβεί στη γέννα. Ο τοκετός στο σπίτι τον ορίζει ως ένα φυσικό φυσιολογικό γεγονός, ως ένα πάρτυ γενεθλίων.

Στη σημερινή συγκυρία όμως, οι έρευνες των υγειονομικών αρχών, οι νομικές διώξεις γιατρών και γονέων για ψευδείς δηλώσεις τοκετού και οι υπόνοιες για εμπλοκή τους σε κύκλωμα αγοραπωλησίας βρεφών, όπως και οι μηνύσεις για μόλυνση του περιβάλλοντος από την ακατάλληλη απόρριψη του πλακούντα, μετατρέπουν την κατοικία σε ένα επικίνδυνο και ανοίκειο μέρος, ενώ η ασφάλεια και η ιδιωτικότητα της ακυρώνονται από αυτό το είδος οργουελικού ολοκληρωτισμού. Είναι παρεμβάσεις που μπορούν να θεωρηθούν ένα είδος βιασμού, όπου το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση του σώματος αμφισβητείται, και οι γυναίκες που επέλεξαν να γεννήσουν στο σπίτι τους μετατρέπονται συμβολικά σε «άστεγες». Η δίωξη του τοκετού στο σπίτι αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του πώς η εξουσία παρεμβαίνει στο σημείο όπου συγκροτούνται οι επιθυμίες και η ίδια η αίσθηση των δυνατοτήτων για αυτοκαθορισμό, όπως αναφέρει ο Μισέλ Φουκώ και πάλι (στο Hills 2003).

Ταυτόχρονα, νοσοκομειακοί γιατροί και μαίες του Ιπποκράτειου Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης επιδιώκουν να αναλάβουν οι ίδιοι τη φροντίδα του τοκετού στο σπίτι, γεγονός που για την Ελλάδα μπορεί να θεωρηθεί εξ ορισμού ένα παράδοξο. Οι

εναλλακτικές μαιές πιστεύουν ότι η παρουσία γιατρών και μαιών του νοσοκομείου θα αναδιατάξει τις σχέσεις εξουσίας μεταξύ των γονιών και μαιευτικού προσωπικού, το σπίτι θα μετατραπεί σε μία υποδεέστερη εκδοχή του μαιευτηρίου, η γέννα θα ιατρικοποιηθεί και η εδαφοκυριαρχία της καθιερωμένης μαιευτικής περίθαλψης θα επεκταθεί στην ιδιωτική κατοικία.

Αυτή η δίωξη και οι κατηγορίες κατά γονέων και γιατρών έχουν προκαλέσει ποικίλες αντιδράσεις, όχι μόνο από τα πρόσωπα που εμπλέκονται άμεσα αλλά και από άλλα άτομα και φορείς. Οι κατηγορούμενοι έχουν προσφύγει ήδη στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Στη Θεσσαλονίκη αλλά και σε άλλες πόλεις γίνονται εκδηλώσεις και ομιλίες ακτιβιστικού αλλά και επιστημονικού περιεχομένου για το δικαίωμα των γυναικών να έχουν τη γέννα που επιθυμούν και την υποχρέωση των φορέων υγειονομικής περίθαλψης να παρέχουν υποστήριξη και φροντίδα για επιλογές διαφορετικές από τις καθιερωμένες.

Σε αυτή την αντιπαράθεση απόψεων και πρακτικών ο χώρος αποτελεί το σημείο τριβής, το σημείο σύγκρουσης. Επαγγελματικά και οικονομικά συμφέροντα, κοινωνικές αντιλήψεις και διαφορετικές κοσμοθεωρίες αποκτούν υλική υπόσταση, γίνονται εμφανή, συγκροτούνται και αναπαράγονται μέσω της διαφορετικής αντιμετώπισης του σπιτιού. Το σπίτι άλλωστε πάντα αποτελούσε ένα πεδίο στο οποίο συνήθως παρενέβαινε η εκάστοτε εξουσία και οι κυρίαρχες κοινωνικές αξίες έβρισκαν το έδαφος για να επιβεβαιωθούν και να εδραιωθούν, όμως συχνά ήταν και ένα μέρος που παρείχε τη δυνατότητα αμφισβήτησης αυτών των ιδεολογιών και ανάπτυξης νέων αντιλήψεων και πρακτικών. Όπως και σε άλλες εποχές κρίσης και σε άλλα, ολοκληρωτικά, καθεστάτα (αν και το σημερινό εμφανίζει επίσης δείγματα ολοκληρωτισμού), έτσι και σήμερα ο χώρος του σπιτιού προσφέρει μεγαλύτερη ιδιωτικότητα, δυνατότητα έκφρασης και υλοποίησης διαφορετικών ιδεών. Γίνεται ένας τόπος αντίστασης που συνδιαλέγεται με τον δημόσιο χώρο.

Ίσως αυτή η επαφή με τη δημόσια σφαίρα και οι επιδράσεις της να είναι ο πραγματικός στόχος της σημερινής επίθεσης στη γέννα κατ' οίκον. Αν ο εναλλακτικός τοκετός στο σπίτι υπό τον έλεγχο της μητέρας θεωρηθεί νόμιμος και γίνει αποδεκτός ως μία ρεαλιστική και ασφαλής πρακτική, τότε κινδυνεύει όλο το οικοδόμημα της συμβατικής μαιευτικής στις κλινικές, γιατί έτσι ανατρέπεται ριζικά και χωρίς ελπίδα επαναφοράς η εννοιολογική του μονοκρατορία, και καταργούνται τα συνακόλουθα οικονομικά οφέλη για τις μαιευτικές επιχειρήσεις και τον ιατρικό κλάδο.

Η δυνατότητα εφαρμογής μιας εναλλακτικής όπως ο τοκετός στο σπίτι, εκτός από τα αναφερόμενα ως πλεονεκτήματα για την υγεία και την ψυχική ισορροπία μητέρων και μωρών, έχει και μεγάλο οικονομικό όφελος για τις γυναίκες, την οικογένεια τους και την κοινωνία ολόκληρη. Η πραγματοποίηση των φυσικών φυσιολογικών διαδικασιών της γέννας σε έναν οικείο τόπο όπως η ιδιωτική κατοικία έχει καλύτερη σχέση κόστους-οφέλους από ότι η ιατροκεντρική παρεμβατική περίθαλψη στους χώρους των μαιευτηρίων. Αυτή η διαφορά είναι ένα ζήτημα που θα πρέπει να ληφθεί πολύ σοβαρά υπόψη από όσους ασχολούνται με τον τομέα της Δημόσιας Υγείας.

3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρακμή του δημόσιου Συστήματος Υγείας και των παροχών του έχει μεν δημιουργήσει τεράστια προβλήματα, ωστόσο αποτελεί και μία ευκαιρία επαναξιολόγησης της χρησιμότητας του και επαναπροσδιορισμού του ρόλου του. Ειδικότερα για τη φροντίδα του τοκετού, έχει καταδειχθεί επανειλημμένως ότι η καθολική ιατρικοποίηση του προκαλεί μεγάλες δυσκολίες ιατρικής φύσης στην ίδια τη διαδικασία της γέννας. Ωστόσο, η νοσοκομειακή περίθαλψη και η αντιμετώπιση του τοκετού ως ένα παθολογικό φαινόμενο δεν είναι αναπόφευκτη. Μπορεί να αντικατασταθεί από εναλλακτικές λύσεις με μικρότερο κόστος όπως ο «φυσικός» τοκετός στο μαιευτήριο ή η γέννα κατ' οίκον. Τέτοιες διαφορετικές χρήσεις του χώρου δείχνουν ότι οι επαναπροσδιορισμοί πρακτικών για τον τοκετό που επιβάλλει η οικονομική κρίση δεν είναι πάντοτε συνώνυμες της καταστροφής. Αντίθετα, η ανάληψη πρωτοβουλιών από μητέρες, μαιές, ομάδες γονέων ή γιατρών μπορεί έμμεσα να αποδειχτεί επωφελέστερη κοινωνικά και οικονομικά από την απαίτηση για επαναφορά της ιδρυματικής κάλυψης των ιατρικών και κοινωνικών αναγκών στη γέννα. Ο φυσικός τοκετός στα μαιευτήρια του Βόλου ή η γέννα στο σπίτι στη Θεσσαλονίκη μπορούν να θεωρηθούν τρόποι αυτοκαθορισμού και κινήσεις αλληλεγγύης και συντροφικότητας, οι οποίες σήμερα υποκαθιστούν εν μέρει και περιστασιακά τις προβληματικές και παρακμάζουσες θεσμοθετημένες δομές της περίθαλψης. Μπορεί όμως ταυτόχρονα να αποτελέσουν ένα νέο πρότυπο για τη φροντίδα της αναπαραγωγής σε νέους τόπους για την πραγματοποίηση της στο δημόσιο ή ιδιωτικό μαιευτήριο ή στο σπίτι, στα πλαίσια μιας μελλοντικής ανασυγκρότησης του μαιευτικού συστήματος. Ο χώρος του τοκετού αναδεικνύεται έτσι σε όχημα ή φίλτρο για τη συζήτηση και δραστηριοποίηση γύρω από ιατρικά και κοινωνικά ζητήματα, αλλά και θέματα οικονομικής και πολιτικής φύσης.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Balaskas, J., 1991. *New Active Birth*. Λονδίνο, Thorsons.
- Cheyney, M., 2008. Homebirth as Systems-Challenging Praxis: Knowledge, Power, and Intimacy in the Birthplace *Qualitative Health Research* 18(2): 254-267.
- Γιαννάρου, Λ., 2013. Διώξεις ιατρών και γονέων για κατ' οίκον τοκετούς. http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_ell_2_23/02/2013_512187 [16 Απριλίου 2013].
- Γρίβα, Μ.-Μ., 2013. <http://diki79.blogspot.gr/2013/05/15.html> [9 Μαΐου 2013].
- Daly, M., 1990. *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism* Βοστώνη, Beacon Press.
- Davis-Floyd, R., 1992. *Birth as an American Rite of Passage* Μπέρκλεϋ Λος Άντζελες Λονδίνο, University of California Press.
- Davis-Floyd, R. & Sargent, C. F. (επιμ.), 1997. *Childbirth and Authoritative Knowledge*. Λος Άντζελες και Μπέρκλεϋ, University of California Press.
- De Jonge, A., van der Goes, B.Y., Ravelli, A.C.J., Amelink-Verburg, M.P., Mol, B.W., Nijhuis, J.G., Bennebroek Gravenhorst J., Buitendijka S.E., 2009. Perinatal mortality and morbidity in a nationwide cohort of 529.688 low-risk planned home and hospital births *The Authors Journal compilation*. RCOG, Βρετανία, 2009.
- Δίκτυο για τον Σεβασμό στη Γέννα – ENCA Hellas, Αναγνωστόπουλος Κ., Γκόσμα Μ., Ιωαννίδου Ε., Κακκαβά Β., Καμπουρίδου Π., Κούτρα Η., Μιχοπούλου Κ., Παύλου Ρ.,

- Σερπετινή Ε., Χριστόπουλος Σ., Ελληνική Δράση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα – «πλειάδες» (ΜΚΟ) 2013. Ανοιχτή Επιστολή πολιτών και συλλογικοτήτων στην Ελληνική Μαιευτική και Γυναικολογική Εταιρεία, 2013. <http://forbirth.blogspot.gr/> [10 Ιουνίου 2013].
- Fahy, K., Foureur, M., & Hastie, C., (επιμ.), 2008. *Birth Territory and Midwifery Guardianship-Theory for Practice, Education and Research* Λονδίνο, Elsevier
- Foucault, M., 1982. 'Space, Knowledge and Power', συνέντευξη με τον Paul Rabinow, στο: Leach, N., (επιμ.) 1997. *Rethinking Architecture – a Reader in Cultural Theory* Λονδίνο & Νέα Υόρκη, Routledge: 367-37
- Hills, H., 2003. Introduction στο: Hills, H., (επιμ.) 2003. *Architecture and the Politics of Gender in Early Modern Europe* Aldershot, Hants, Αγγλία, Ashgate: 8-10
- Κυριαζή, Β., 2013. Θέλουν να γεννήσουν φυσιολογικά. <http://taxydromos.gr/article.php?id=73084&cat=1> [1 Μαρτίου 2013]
- Ομάδα Μητέρων του Βόλου, 2013. <http://el-gr.facebook.com/OmadaGiaTonPhysikoToketoStoBolo> [2 Ιουλίου 2013]
- World Health Organization, 1996. Care in Normal Birth: Report of a technical working group, WHO/FRH/MSM/96.24.

---

¹ Στην πραγματικότητα, αυτή η πρακτική ολοκληρώνει, ή κάνει εμφανή το ρόλο που έπαιζαν μέχρι πρόσφατα άλλες περιγεννητικές πρακτικές αποχωρισμού της μητέρας από το μωρό, από τους προγεννητικούς υπερήχους μέχρι την τοποθέτηση του μωρού στον θάλαμο νεογνών, μακριά από τη μητέρα του. Σε όλες τις διαδικασίες του τοκετού, αλλά κυρίως στη λοχεία, είναι το ίδρυμα που αναλαμβάνει τη φροντίδα του μωρού, και το παραχωρεί στη μητέρα όταν το προσωπικό του κρίνει ότι είναι η κατάλληλη στιγμή. Όπως έχει δείξει πολύ πειστικά η ανθρωπολόγος Robbie Davis-Floyd (1992), στο τεχνοκρατικό μαιευτήριο το μωρό ανήκει στο ίδρυμα. Η πρόσφατη ελληνική εκδοχή της παρακράτησης του μέχρι να πληρωθούν τα έξοδα του τοκετού κάνει απλώς πιο έντονη αυτή την εννοιολόγηση. Το μωρό πρέπει να το αγοράσει η μητέρα από το ίδρυμα, γιατί δεν της ανήκει...

² «Δεν νομίζω ότι υπάρχει κάτι που είναι λειτουργικά—από την ίδια του τη φύση—απόλυτα απελευθερωτικό. Η ελευθερία είναι μια *πρακτική*. ... Η ελευθερία των ανθρώπων δεν διασφαλίζεται ποτέ από τα ιδρύματα και τους νόμους που αποσκοπούν στο να την εγγυηθούν. Αυτός είναι ο λόγος που σχεδόν όλοι αυτοί οι νόμοι και τα ιδρύματα είναι αρκετά ικανά να μετατραπούν στο αντίθετο τους. Όχι επειδή είναι αμφιλεγόμενα, αλλά απλώς επειδή η «ελευθερία» είναι κάτι που πρέπει να ασκείται» (Foucault 1982)